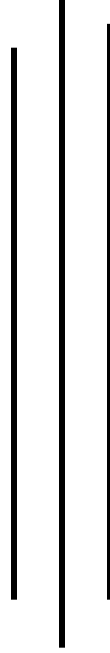

उच्चस्तरीय संस्थान सुधार सुझाव समिति

२०६३

को

अन्तरिम प्रतिवेदन

असार २०६४

विषय सूचि

१.	भूमिका	१
२.	संस्थानहरुको संचालन र वित्तीय अवस्थाको विश्लेषण	६
२.१.	उत्पादन तथा बिक्री	६
२.२.	कारोवार/संचालन आय	७
२.३.	नाफा/नोक्सान	७
२.४.	शेयरधनीकोष (नेटवर्थ)	८
२.५.	कर्मचारी : उत्पादकत्व	९
३.	सरकारी संस्थानहरु घाटामा जानुका कारणहरु	१०
४.	सरकारी संस्थानहरुको सुधारकालागि सुझाव	११
४.१	अल्पकालीन सुधारहरु	११
४.२	दीर्घकालीन सुधारहरु	१२
५.	सरकारी संस्थानहरुको खारेज प्रक्रियामा सुधारका	१३
६.	सरकारी संस्थानहरुको सुधारका लागि कानुनमा सुधार	१४
७.	प्रस्तावित निजीकरण ब्युरोको सांगठनिक तालिका	१५
<u>परिशिष्ट</u>		
१.	बजेट वक्तव्यमा समावेश गर्नुपर्ने बुंदाहरु	१६
२.	संस्थान पिच्छेको वित्तीय स्थितिको विवरण	१७

१. भूमिका

नेपालमा सार्वजनिक संस्थानहरूको विकास एउटा नियोजित प्रक्रियाबाट भएको होइन । विकाससिल राष्ट्रहरूले सन् ५० र ६० को दशकमा नियोजित आर्थिक नीतिहरू कार्यान्वयनको सुरु गर्दा सार्वजनिक संस्थानहरू एउटा केन्द्रीय योजनाअन्तर्गत श्रृजना गर्न थालेका हुन् । केन्द्रमा एउटा केन्द्रीय योजनाले क्षेत्रगत उत्पादन लक्ष्यहरू तोकेपछि ती लक्ष्य प्राप्तिका लागि क्षेत्रगत योजनाहरू निर्माण गरेका थिए । यस्ता क्षेत्रगत योजनाहरूले कमसेकम सार्वजनिक संस्थानहरूको सिर्जना गर्दा तिनका उद्देश्य, क्षमता र तिनलाई आवश्यक पर्ने प्रविधि आदिको छिनोफानो गरेर सार्वजनिक संस्थानहरू स्थापना भएका थिए । नेपालमा भने दाता राष्ट्रहरूले आफ्नो इच्छा अथवा प्राथमिकताअनुसार जेजस्तो संस्थान वा कलकारखाना दिन चाहे त्यसलाई त्यही रूपमा स्वीकार गर्ने नीतिले गर्दा कतिपय संस्थानहरू संचालनका लागि संभाव्यता नभएका वा प्रविधि उपयुक्त नभएका उद्योगसमेत सरकारी संस्थानका रूपमा स्थापना भए । उदाहरणका लागि हेटौँडा कपडा उद्योगले खास साइज र प्रकारका बाहेक अन्य खालका कपडाहरू उत्पादन गर्न नै सक्दैन थियो । सन् ६० र ७० को दशकमा चीनमा निर्माण भएका यसका मेसिनरी औजारहरूका पार्टपूजाहरू चीनले नै उत्पादन गर्न बन्द गरिसकेको छ । हेटौँडा कपडा कारखाना निजीकरण गरेर पनि निजीक्षेत्रले संचालन गर्न नै सक्दैन थियो ।

यस्तै कुरा लुम्बिनी चिनी कारखानाका हकमा पनि लागू हुन्छ । लुम्बिनी चिनी कारखाना दैनिक एक हजार मेट्रिकटन उखु पेल्ले क्षमतामा स्थापित भएको हो । त्यतिबेलाै घटीमा पनि दैनिक २ हजार टन उखु पेल्ले क्षमता भएको चिनी कारखाना वित्तीय रूपले संभाव्य थिएन । अहिले निजीक्षेत्रले चिनी कारखाना स्थापना गर्नु प्यो भने घटीमा दैनिक २ हजारदेखि ३ हजार मेट्रिकटनभन्दा कम क्षमताको कारखाना स्थापना नै गर्दैन ।

एसियाली विकास बैंकको सहयोगमा स्थापना भएको हेटौँडा सिमेन्ट कारखानासमेत उत्पादनको सुरुको अवस्थादेखि नै कच्चा पदार्थका कारण समस्या भोग्न पुग्यो । जुन स्थानमा चुनढुंगा जुन गुणस्तरको उपलब्ध छ भनेर कारखाना स्थापना गरियो, खानीमा त्यो स्तरको चुनढुंगा नै रहेनछ । सिमेन्टको गुणस्तर कायम गर्न यो कारखानाले आफ्नो कारखाना स्थलभन्दा लगभग १५० किलोमिटर टाढा रहेको जोगिमाराबाट

गुणस्तरीय चुनढुंगा मिसाई उत्पादन गर्न थाल्यो । यतिमात्र होइन, घटीमा दैनिक २००० मेट्रिकटन सिमेन्ट उत्पादन गर्ने क्षमताको सिमेन्ट उद्योग वित्तीय हिसाबले नाफामूलक नै हुँदैन भने हेटौँडा सिमेन्ट कारखानाको दैनिक क्षमता ७५० मेट्रिकटन छ र उदयपुर सिमेन्ट कारखानाको क्षमता ८०० मेट्रिकटन छ । त्यसमा पनि यी उद्योगहरू दैनिक क्षमता भन्दा धेरै कम प्रतिशतमा संचालन भइरहेका छन् ।

हालकै व्यवस्थाअनुसार पूर्णतः सरकारी स्वामित्वमा वा नियन्त्रणमा संस्थानहरू संचालन गर्ने हो भने खास सुधार हुन सक्दैन भन्ने कुरा विगतका थुप्रै अनुभवले देखाई सकेका छन् । खानेपानी संस्थानमा केही समयपूर्व त्यहाँ नियुक्त भएका गैर कार्यकारी अध्यक्षले आफ्नै लागि मोटो रकम तलब भत्ता र गाडीलगायतका विभिन्न सुविधाहरूका लागि गरेको प्रस्तावमा संचालक समितिले असहमति जनाएपछि उनले महिनौं महिनासम्म संचालक समितिको बैठकै डाकेनन् र खानेपानी संस्थानजस्तो कतिपय महत्वपूर्ण निर्णयहरू गर्नुपर्ने संस्थान ६ महिनाभन्दा बढी संचालक समितिको बैठकै नबसी त्यत्तिकै चलेको यस्तै प्रकृतिका घटनाको एउटा प्रतिनिधि दृष्टान्त हो ।

नेपालका सरकारी संस्थानहरूलाई रणनीतिक क्षेत्रमा संलग्न भन्न पनि सकिन्न र यी क्षेत्रमा स्थापना भएका उद्योग वा सेवाहरू आर्थिक, प्राविधिक, वित्तीय हिसाबले स्वस्थ रहन पनि सकेका छैनन् । नयाँ निर्माणको काममा बढेको देशमा रहेको विभिन्न जातजाति, क्षेत्र, भाषाभाषी सबैका लागि शिक्षा, स्वास्थ्य, सडकजस्ता क्षेत्रमा जतिसक्यो बढी स्रोतहरू उपलब्ध गराउने उद्देश्य रहनुपर्ने बेलामा वार्षिक ऋण्डै ६ अर्ब रुपैयाँ नोक्सान गरिरहेका र थप नोक्सान थपि भविष्यको दायित्व बढाउँदै जाने यी संस्थानहरूको सुधार गर्नु नितान्त आवश्यक रहेको छ । नोक्सानमा गएका सरकारी संस्थानहरूमा एउटा रोजगारीका लागि सरकारले उसलाई दिएको तलब, भत्ता, उपदान, पेन्सन, औषधोपचार खर्चबाहेक रु. १ लाख ६६ हजार प्रतिव्यक्ति खर्च गरिरहेको छ ।

नियोजित तरिकाले सार्वजनिक क्षेत्रहरूको विकास नगरिएका कारण नेपालका सार्वजनिक संस्थानहरू संख्यामा धेरै, क्षेत्रमा विविध र आकारमा धेरै ठूला छैनन् । यसकारण यो क्षेत्रको बेलैमा सुधार गर्ने हो भने सरकारले ठूलो रकम खर्च गर्नुपर्ने र धेरै कामदार कर्मचारीहरू विस्थापित हुनुपर्ने स्थिति छैन । त्यसमा पनि गएका वर्षहरूमा ऋण्डै एक तिहाई संस्थानहरूको निजीकरण वा बन्द गरिनाले पनि यो कार्य सहज हुन पुगेको हो । नेपाल टेलिकम कम्पनीबाहेक सम्पूर्ण सरकारी संस्थानहरू घाटा बेहोरिरहेका, निकट भविष्यमा घाटामा जाने स्थितिमा छन् । आ.व. २०६२/६३ मा संस्थानहरूले गरेको खुद मुनाफा रु. २.५५ अर्बमध्ये नेपाल टेलिकमको मात्र रु. ५.२१ अर्ब रहेको छ । दोस्रो मुनाफा आर्जन गर्ने राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकले आ.व. २०६२/६३ मा रु. १.६२ अर्ब खुद मुनाफा गरेको छ । यो विश्लेषणले नोक्सानमा गइरहेका संस्थानहरूको निजीकरणको आवश्यकता देखाउँछ भने नाफामा गइरहेका संस्थाहरूलाई बेलैमा निजीकरण नगर्ने हो भने यिनको अवस्था पनि अरु संस्थानहरू सरह हुन बेर लाग्दैन ।

सरकारी संस्थानहरू नियोजित रूपमा स्थापना त भएनन् भएनन्, यिनीहरू फलानोप्रति पूर्णरूपले जवाफदेही छन् भन्न सकिने अवस्था पनि भएन । सरकारी संस्थानहरूको संचालन, कर्मचारी एवं महाप्रबन्धक तथा संचालकहरूको नियुक्ति, संस्थानका कर्मचारीहरूको नियुक्ति, बढुवा आदिका लागि एउटा अयजभचभलत नीति अहिलेसम्म बन्न सकेको छैन । प्रत्येक संस्थानले आफूलाई जेजसो गरी बढी फाइदा हुन्छ त्यसैगरी क्षेत्रगत मन्त्रालय वा अर्थमन्त्रालयबाट स्वीकृत गराई कर्मचारी नियम, आर्थिक नियम, खरिद नियमहरू लागू गराउँदै गए । बैंकमा काम गर्ने कर्मचारीहरूले बैंकिंग भत्ता खान पुगे भने सिमेन्ट कारखानामा काम गर्ने कर्मचारीले धुलो भत्ता लिन पुगे । कर्मचारीहरूको दरबन्दी सिर्जना, बढुवा नीति, संस्थानहरूको उत्पादनसँग सम्बद्धता नराखी एउटा सरकारी विभागमा सरह दरबन्दीहरू सिर्जना एवं बढुवाको कार्य हुँदा त्यसलाई नियन्त्रण गर्ने कुनै निकाय भएन ।

वर्षौं वर्षदेखिको संस्थानको लेखा परीक्षण नगर्ने वा गर्न नसक्ने वित्तीय क्षेत्रको ठूलो संस्थान राष्ट्रिय बीमा संस्थानले लेखापरीक्षण नै नगरेको वर्षको पेशकी बोनस- जुनकि लेखा परीक्षणबाट प्रमाणित खुद मुनाफाबाट मात्र बाँडिने हुन्छ-

आफ्ना कर्मचारीहरूलाई खुवाएको छ । संस्थानहरूमा व्याप्त आर्थिक अनुशासनको अभावको यो एउटा नमुना मात्र हो ।

संस्थानहरूमा यतिसम्म राजनीतिकरण गरियो कि संस्थानहरूको कार्यकारी प्रमुखहरू सम्बन्धित मन्त्रीले आफू खुसी नियुक्त गर्न पाउने अधिकार दिइयो । सार्वजनिक संस्थान जसको संचालन सार्वजनिक रूपमा हुनुपर्दथ्यो, सार्वजनिक सम्पत्तिहरू जसको संचालन पारदर्शी एवं सबै योग्यहरूले भाग लिन पाउनुपर्ने अवस्था सिर्जना गर्नुपर्दथ्यो, त्यसको सम्बन्धमा मन्त्रीहरूले एकलौटी गर्न पाउने प्रचलन बस्यो । सरकार परिवर्तन हुँदा मात्र होइन, एउटै दलको सरकारको मन्त्री परिवर्तन हुँदासमेत सरकारी संस्थानको प्रमुख कार्यकारी अधिकृतहरूको परिवर्तन हुने प्रक्रिया नियमित भयो ।

क्षेत्रगत मन्त्रालयहरूले आफूअन्तर्गत रहेको संस्थानले जतिसुकै नोक्सान गरे पनि कुनै प्रकारको सुधार अथवा निजीकरण गर्न पटककै नचाहने र अर्थमन्त्रालयको कार्यक्षेत्रभित्र संस्थान सुधारको कार्य प्राथमिकतामा पर्न नजाँदा पनि संस्थानहरूको हालत बिग्रँदै गएको हो । संस्थानभित्र पनि जुन जुन सरकार आयो तिनै सरकार समर्थित ट्रेड युनियनहरूका मागहरू पूरा गराई दिँदा आफ्नो राजनीतिक क्षेत्रको विस्तार हुनेहुँदा सम्बन्धित क्षेत्रगत मन्त्रीहरूले सुविधाहरू उत्पादकत्वसँग जोड्नुको साटो थोक रूपमा माग पूरा गर्दै गएका कारण धेरैजसो सरकारी संस्थानहरूको वित्तीय स्थिति नाजुक बन्दै गएको हो ।

सार्वजनिक संस्थानहरूको वित्तीय स्थिति स्वस्थ राख्नका लागि यिनको वस्तु वा सेवाको उचित मूल्य निर्धारणको स्वायत्तता नै प्रमुख शर्त हो । सरकारी संस्थानहरूको मूल्य निर्धारणमा पूर्ण सरकारी हस्तक्षेप भएका कारण नेपाल आयल निगमलाई वार्षिक १० अर्ब रुपैयाँको नोक्सानी भइरहेको छ । यो नोक्सानीमात्र कम गर्न सकेको भए देशमा वार्षिक झण्डै ७०० किलोमिटर राजमार्ग स्तरको सडक निर्माण हुने थियो ।

सरकारी संस्थानहरूको अनिपूर्णताका कारण आफ्ना वस्तु वा सेवाको बढी मूल्य तोक्नाले निजीक्षेत्रको मूल्य निर्धारण नीतिमा समेत नकारात्मक प्रभाव पारेको छ । यसको कारण अर्थतन्त्रले सेवा वा वस्तुको बढी मूल्य तिरिँरहनुपरेको छ । यसैले निजीक्षेत्रले लगानीको अनुपातमा अपेक्षा गरिएको भन्दा बढी नाफा पनि कमाउन पुगेको छ । दुग्ध विकास संस्थानको असक्षमता उसले बेच्ने दूधको मूल्यमा परिणत हुँदा निजीक्षेत्रमा प्रतिस्पर्धा भए तापनि यिनले दुग्ध विकास संस्थानको मूल्यभन्दा एक सुका वा मोहोर मूल्य कम राखी यथेष्ट नाफा कमाई रहेका छन् ।

निपूर्णताको कुरा गर्दा सरकारले संचालन गरेको राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक र निजीक्षेत्रले संचालन गरेको वाणिज्य बैंकका बीच तुलना गर्दा यस्तै स्थिति देखिन्छ । राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको असल ऋणको उच्चतायष्य करिब १७ अर्बको छ र यस भेगमा कार्यरत कर्मचारीको संख्या ३२०० जति रहेको छ । यही स्तरको असल ऋणको उच्चतायष्य भएको निजीक्षेत्रको बैंकमा जम्मा जम्मी ३२० जना कर्मचारी रहेका छन् । सरकारी बैंकले यस्तो अवस्थामा जुनसुकै सुधारको कार्यक्रम अपनाए पनि निजीक्षेत्रसँग प्रतिस्पर्धा गर्न सक्दैन ।

संस्थानहरूको सुधार भनेको यिनीहरूलाई लगानी अनुरूपको मुनाफा आर्जन गर्ने गरी संचालन गर्नु हो । सुधारअन्तर्गतको एक प्रमुख कार्य निजीकरण हो । नेपालमा नीतिनिर्माताहरूसमेतले निजीकरणलाई ज्यादै साँघुरो भाषामा बुझ्ने गरेको पाइन्छ । निजीकरण भनेको सरकारी सम्पत्ति निजीक्षेत्रलाई हस्तान्तरण गर्नु मात्र होइन । निजीकरण भनेको एउटा व्यवसाय गर्ने इकाई चाहे सरकारले होस् अथवा निजीक्षेत्रले होस् संचालन गर्दा नाफा गर्न सक्नु हो । निजीक्षेत्रले समेत संचालन गर्दा नाफामा ल्याउन नसक्ने भए त्यस्तो संस्थान निजीकरण गर्ने होइन बन्द गरिनुपर्दछ । हेटौँडा कपडा उद्योग निजीकरण गर्ने होइन त्यसलाई बन्द नै गर्नु पर्ने थियो । त्यस्तै स्थिति लुम्बिनी चिनी कारखानाका लागि पनि लागू हुन्छ । निजीस्तरमा समेत संभाव्य नभएका सरकारी संस्थानहरू निजीकरण पश्चात् बन्द हुन जाँदा निजीकरण प्रक्रियालाई दोष दिइयो । चलनै नसक्ने र बन्द गर्नुपर्ने संस्थानलाई ज्ञानका अभावका कारण निजीकरण गर्दा यस्तो हुन पुगेको हो ।

निजीकरणको अर्को गलत बुझाई नोक्सानमा गएका संस्थानहरूमात्र निजीकरण गरिनुपर्दछ भन्ने हो । साधारणभन्दा साधारण एउटा किसानले पनि आफ्नो गाई बेच्नु पर्‍यो भने त्यो गाई भर्खर ब्याएको बेला दूध धेरै दिने अवस्थामा नै बेच्दछ न कि थाक्ने अवस्थामा । थारो गाई व्यक्तिले किनेन भनेर आरोप लगाउनु उपयुक्त होइन । निजीक्षेत्रबाट चुरोटको उत्पादन नहुँदासम्म जनकपुर चुरोट कारखानाले यथेष्ट मुनाफा कमाई रहेको थियो । तर निजीक्षेत्रबाट चुरोटको उत्पादन सुरु हुनासाथ जनकपुर चुरोट कारखाना अत्यधिक नाफा गर्ने संस्थानबाट नोक्सान गर्ने संस्थानमा परिणत हुन पुग्यो । आजको नेपाल टेलिकमलाई बेलैमा निजीकरण नगर्ने हो भने दुर संचारको क्षेत्रमा निजीक्षेत्र प्रवेश गरिसकेको अवस्थामा यसको अवस्था पनि केही समयपछि जनकपुर चुरोट कारखानाजस्तै नहोला भन्न सकिन्न ।

सरकारले यो प्रतिवेदनमा उल्लेख भएबमोजिम राम्रो, सन्तोषप्रद, सुधारअपेक्षित, खराब र धेरैखराबमा वर्गीकरण गरेअनुरूप प्रत्येक समूहका लागि बेग्लाबेग्लै रणनीतिहरू तर्जुमा गरी यी संस्थानहरूको सुधार अथवा लगानीअनुरूप मुनाफामा लानुपर्दछ । यस्तो सुधार संस्थानहरूको निजीकरण गरेर, बन्द गरेर वा संस्थानहरूको स्वामित्व कर्मचारीहरूको समूहमा हस्तान्तरण गरेर गर्नुपर्ने हुन्छ ।

संस्थानहरूमा सुधार गर्ने भनेको एउटा राजनीतिक निर्णय हो । राजनीतिक उपल्लो स्तरको प्रतिवद्धता नरहेसम्म संस्थानहरूको सुधार संभव छैन । विकाससिल राष्ट्रहरू त्यसमा पनि दक्षिण एवं दक्षिणपूर्वी एसियाली देशहरूले सार्वजनिक संस्थानहरूको सुधारको सफलता र असफलताको अध्ययन गरेमा जहाँजहाँ राजनीतिको उपल्लो स्तरका राजनेतामा सुधार प्रक्रियाप्रति प्रतिवद्धता रह्यो त्यहाँ त्यहाँ यो कार्य सफल भएको हामी पाउँछौं । प्रतिवद्धता नरहेका ठाउँमा यो प्रक्रिया नेपालको जस्तो रहेको छ । संस्थान सुधार प्रक्रिया सुधार सफल भएका ठाउँमा समेत एकै प्रकारको संस्थागत संरचना भएको पाइँदैन । छिमेकी मुलुक भारतमा संस्थानको सुधारका लागि विनिवेश (म्कप्लखभक्तभलत) मन्त्रालय खडा गरिएको छ भने पाकिस्तानमा बेग्लै एचएचवतएचवतएचल ऋकएकएकएचल को संरचना रहेको छ । हाम्रो जस्तै सामाजिक राजनीतिक परिवेश भएको तर ठूलो संख्यामा संस्थानहरू रहेको श्रीलंकामा भने एगदधि भलतभचउचएकभक आयक ऋकएकएकएचल को व्यवस्था गरिएको छ । जसले सोभै राष्ट्रपतिलाई रिपोर्ट गर्दछ । श्रीलंकामा एयर लंका, टेलिकम, बन्दरगाहको सफल निजीकरण यसै एगदधि भलतभचउचएकभक आयक ऋकएकएकएचल को सक्रियतामा भएको हो ।

नेपालमा पनि वि.सं. २०४६ सालमा प्रजातन्त्रको पुनर्स्थापनापश्चात निजीकरणको लागि संस्थागत एवं कानुनी संरचनाको निर्माण नभएको होइन । हाम्रो क्षेत्रमा निजीकरणका लागि कुनै यस्तो संरचना निर्माण नभएका बेला वि.सं. २०५१ सालमै निजीकरण ऐन संसदबाट पारित भई लागू गरिएको हो । वि.सं. २०५१ सालमा यो ऐन निर्माण गर्दा हाम्रो क्षेत्रमा निजीकरण एउटा नौलो विषय भएका कारण यस ऐनले निजीकरण गर्दा सबै साभेदार पक्षहरूको सहमति लिएर निजीकरण गर्ने सिद्धान्त अपनाएको उपयुक्त थियो । तर केही सरकारी संस्थानहरूको निजीकरणपश्चात अनुभवले के देखायो भने सुरुका अवस्थामा निजीकरणका लागि सम्बन्धित सबै पक्षको संलग्नता उपयुक्त नै भए पनि यिनको सुधारका लागि सरकारलाई कार्यान्वयनको सम्पूर्ण जिम्मा दिने र त्यस्तो कार्यान्वयनको समीक्षा संसदले गर्ने आवश्यकता भने देखियो । श्रीलंकामा एगदधि भलतभचउचएकभक आयक ऋकएकएकएचल ले कुनै एउटा सरकारी संस्था निजीकरण गरिसकेपछि त्यस्तो निजीकरणको सम्पूर्ण प्रक्रियाको कागजात, निर्णयहरू सबैको एकमुष्ट रिपोर्ट संसदमा पेश गर्ने व्यवस्था रहेको छ र यस्तो कार्य ठीक बेठीक भएको संसदले केलाउँदछ ।

राजनीतिक प्रतिवद्धताको कुरा गर्दा सिद्धान्तमा निजीकरण, विश्वव्यापीकरणको विरोधमा रहेको भारतीय जनता पार्टीको सरकारका बेला विनिवेश मन्त्रालय सभालेका प्रसिद्ध पत्रकार अरुण सुरी संस्थानहरूको निजीकरण गर्ने कार्यमा अरुभन्दा बढी सफल रहे । यसको कारण विश्लेषण गर्दै जाँदा जानिफकारहरूले के

पत्ता लगाए भने उनले निजीकरण गर्ने प्रस्ताव क्याबिनेटमा लैजाँदा क्षेत्रगत मन्त्रीहरुको विरोध छँदाछँदै भारतीय जनता पार्टीका प्रधानमन्त्री अटल बिहारी वाजपेयीको हस्तक्षेपका कारण अरुण सुरीले लगेका प्रस्तावहरु क्याबिनेटमा पास हुँदै गए ।

सरकारद्वारा संचालित सार्वजनिक संस्थानहरुको स्थापनाकालमै सो संस्थाले गर्ने कामको उद्देश्य स्पष्ट तोकिनु आवश्यक छ । नेपाली सार्वजनिक संस्थानहरु नियोजित रुपमा स्थापित नभएका कारण संस्थानको उद्देश्य स्पष्ट रुपमा तोकिएको छैन । यसको उदाहरणमा नेपाल टेलिभिजनलाई लिन सकिन्छ । नेपाल टेलिभिजन कुन उद्देश्य पूर्तिका लागि स्थापना भएको हो सो स्पष्ट नहुँदा यसले न त वृहत्तर सामाजिक तथा आर्थिक उद्देश्य नै पूर्ति गर्न सकेको छ न त स्वयं संस्था व्यवसायिक हुन नै सकेको छ । सामाजिक उद्देश्य प्राप्तिका लागि स्थापित भएको हो भने यसका कार्यक्रमहरु व्यवसायिक रुपमा सफल हुन सक्दैनन् । कार्यक्रम व्यवसायिक हुन नसक्दा संस्थाले आफ्नो आम्दानी बढाउन सक्दैन । अन्तत संस्थान चलन नसक्ने अवस्थामा पुग्न सक्दछ । यदि आफैँ कमाएर कार्यक्रम संचालन गर्नु भन्ने उद्देश्य भए टेलिभिजनले आफ्ना कार्यक्रमहरु व्यवसायिक हिसाबले निर्माण गरी प्रसारण गर्न पाउनुपर्दछ । संस्थालाई व्यवसायिक रुपमा संचालन गर्ने हो भने वृहत्तर सामाजिक तथा आर्थिक सन्देश दिनुभन्दा विशुद्ध मनोरंजन पस्कन सक्नुपर्दछ । टेलिभिजनलाई व्यवसायिक पनि भन्ने र त्यहाँबाट प्रसारण हुने कार्यक्रमलाई समावेशीकरण, दलित, जनजातिको पक्षमा बोल्न लगाई शैक्षिक किसिमको सन्देश दिने माध्यमका रुपमा मात्र प्रयोग गर्ने हो भने नेपाल टेलिभिजन आफैँ कमाएर चलन गाह्रो हुन सक्छ ।

२. संस्थानहरूको संचालन र वित्तीय अवस्थाको विश्लेषण

यस खण्डमा सरकारको पूर्ण/अधिकांश स्वामित्वमा रहेका ३६ वटा संस्थानहरूले आर्थिक वर्ष २०६२/६३ मा वस्तु तथा सेवाको बिक्रीबाट प्राप्त गरेको कुल संचालन आय, नाफा नोक्सानको स्थिति तथा आ.व. २०६२/६३ को अन्त्यसम्ममा संस्थानहरूको शेयरधनी कोष (नेटवर्थ) को स्थिति र अन्त्यमा कर्मचारीहरूको सम्बन्धमा विश्लेषण गरिएको छ। यसका साथै गत वर्ष (आ.व. २०६१/६२) को स्थितिसँग तुलना समेत गरी प्रस्तुत गरिएको छ।

(यस खण्डमा कुल संचालन आय भन्नाले संस्थानले मुख्यरूपमा कारोवार गर्ने वस्तु वा सेवाको बिक्रीबाट एक आर्थिक वर्षमा प्राप्त कुल रकमलाई जनाउँदछ। कुल संचालन आयमा भएको उतार चढावले संस्थानहरूको उत्पादन तथा व्यापारमा भएको विस्तार/ संकुचनलाई चित्रण गर्दछ, तथापि यस्तो विश्लेषणमा मुल्यवृद्धिको असरलाई समेत ध्यानमा राख्नुपर्ने हुन्छ।)

२.१ उत्पादन तथा बिक्री

आर्थिक वर्ष २०६२/६३ मा सरकारी स्वामित्व (पूर्ण/अधिकांश) मा रहेका ३६ वटा संस्थानहरूको कुल वस्तु तथा सेवाको बिक्री रु. ७८.४२ अर्ब (अघिल्लो वर्ष रु. ७०.३५ अर्ब) रह्यो जसमध्ये १० वटा संस्थानहरूको बिक्री मात्र रु. ७२.९६ अर्ब थियो। अघिल्लो आर्थिक वर्षको तुलनामा रु. ८ अर्ब ७ करोड बिक्री कारोवार बढेकोमा नेपाल आयल निगम तथा नेपाल दुरसंचार कम्पनी दुई ठुला कम्पनीको कुल आयमा भएको वृद्धि मात्रै क्रमशः रु. ५.५९ अर्ब र रु. १.८७ अर्ब रहेको छ। यसरी कुल आय र सोको वृद्धिमा केही संस्थानहरूकै प्रमुख योगदान छ भने बाँकी धेरैजसो संस्थानहरूको अंश नगण्य छ, जसको उदाहरण तल तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :

प्रमुख १० संस्थान/कम्पनीहरूको वस्तु/सेवा बिक्री तालिका

रु. करोडमा

क्र.सं.	संस्थानको नाम	कुल आय (आ.व. २०६२/६३ मा)	वृद्धि (अघिल्लो आ.व. को तुलनामा)
१.	नेपाल आयल निगम	३२४५	५५९
२.	नेपाल दुरसंचार कम्पनी	१०४५	१८७
३.	नेपाल विद्युत प्राधिकरण	१३३१	७१
४.	नेपाल वायुसेवा निगम	४१६	
५.	नागरिक उड्डयन प्राधिकरण	१४४	
६.	कृषि विकास बैंक	४२४	
७.	राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक	२७८	
८.	दुग्ध विकास संस्थान	१५९	
९.	जनकपुर चुरोड कारखाना	१०९	
१०.	राष्ट्रिय बीमा संस्थान	१४६	
	जम्मा	७२९६	८१७

उपरोक्त तालिकाले सरकारको पुर्ण/अधिकांश स्वामित्वमा रहेका ३६ संस्थानहरूमध्ये १० वटा संस्थानहरूको संचालन आयले कुल आयको ९३.०५ प्रतिशत ओगटेको देखाउँछ । अन्य २६ वटा संस्थानहरूमध्ये कुनै पनि संस्थानको कुल संचालन आय रु. १ अर्ब नाघ्न सकेको छैन ।

२.२ कारोवार/संचालन आय

अघिल्लो वर्षको तुलनामा आ.व. २०६२/६३ मा संस्थानहरूको कारोवार र संचालन आय दुवै अझ खस्कदै गएको छ । मुख्य रूपमा कृषि सामाग्री कम्पनी र नेशनल ट्रेडिङ लिमिटेडको कुल बिक्री कारोवारमा क्रमशः ५२ र ५० प्रतिशतले कमी आएको छ । यसबाहेक औद्योगिक क्षेत्रका हेटौंडा सिमेन्ट, उदयपुर सिमेन्ट, जनकपुर चुरोट कारखाना तथा नेपाल औषधि लिमिटेडको बिक्री कारोवारमा पनि ह्रास आएको छ । बजारमा प्रशस्त माग भएको स्पष्ट हुँदाहुँदै पनि आन्तरिक कारणहरूले गर्दा यी उद्योगहरूले आफ्नो उत्पादन र बिक्रीमा यथोचित वृद्धि हासिल गर्न सकेका छैनन् । आर्थिक वर्ष २०६२/६३ मा समग्र संस्थानहरूले वस्तु तथा सेवाको बिक्री अघिल्लो वर्षको तुलनामा रु. ८.०७ अर्ब बढाएकोमा नेपाल आयल निगम, नेपाल दुरसंचार कम्पनी र नेपाल विद्युत प्राधिकरणले बाहेक अन्य संस्थानले उल्लेखनीय वृद्धि हासिल गर्न सकेका छैनन् । यस विपरित १५ संस्थानहरूको कारोवार अझ खस्कँदो छ ।

त्यस्तै, सेवा क्षेत्रका पनि ७ वटा संस्थानहरूमध्ये ५ वटा संस्थानहरूको कुल आयमा अघिल्लो वर्षको तुलनामा ह्रास आएको छ । मुख्य रूपमा नेपाल उत्पादकत्व तथा आर्थिक विकास केन्द्रको कुल आय जम्मा रु. ५ लाख रहेको छ भने औद्योगिक क्षेत्र व्यवस्थापन लिमिटेड, नेशनल कन्स्ट्रक्सन कम्पनी, नेपाल इन्जिनियरिङ कन्सल्टेन्सी र नेपाल पारवहन तथा गोदाम व्यवस्था कम्पनीको कुल संचालन आय पनि क्रमशः घट्दै गएकोबाट हालका वर्षहरूमा यस्ता संस्थानहरूको सान्दर्भिकतामा नै ठुलो प्रश्न चिन्ह खडा भएको छ ।

२.३ नाफा नोक्सान

आर्थिक वर्ष २०६२/६३ मा समग्र सरकारी संस्थानहरूको खुद मुनाफा रु. २.५५ अर्ब (अघिल्लो वर्ष रु. १.५१ अर्ब) रह्यो । समग्रमा अघिल्लो वर्षको तुलनामा खुद मुनाफाको स्थिति राम्रो देखिए तापनि नेपाल दुरसंचार कम्पनीको खुद मुनाफामा भएको वृद्धि रु. १.४१ अर्बले नै समग्र खुद मुनाफा बढाएकोले अन्य संस्थानहरूको प्रदर्शन राम्रो नरहेको नै मान्नुपर्दछ ।

आ.व. २०६२/६३ मा कुल १९ वटा संस्थानहरू खुद नोक्सानीको स्थितिमा संचालन भएका छन् । यस्ता संस्थानहरूको समग्र खुद नोक्सान यस वर्ष रु. ५.८५ अर्ब रहेको छ । आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा नाफा कमाउन सफल दुग्ध विकास संस्थान, कृषि सामाग्री कम्पनी, नेपाल खाद्य संस्थान, नेपाल खानेपानी संस्थान, नेपाल औद्योगिक विकास निगम पनि आ.व. २०६२/६३ मा आएर खुद नोक्सानको स्थितिमा पुगेका छन् भने नेपाल टेलिभिजन, नेपाल आयल निगम र उदयपुर सिमेन्टको घाटामा अत्यधिक वृद्धि भएको छ ।

कृषि विकास बैंक र नेपाल वायुसेवा निगम गत वर्षको खुद नोक्सानीको स्थितिबाट उठेर खुद मुनाफाको स्थितिमा आएका छन् भने राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक र जनक शिक्षा सामाग्री केन्द्रको खुद मुनाफामा भएको वृद्धि सन्तोषजनक रहेको छ । राष्ट्रिय बीमा संस्थान, नागरिक उड्डयन प्राधिकरण तथा नेपाल टिम्बर कर्पोरेसनले क्रमशः रु. १.०८ अर्ब, रु. ३४.८३ करोड तथा रु. ५३ लाख खुद मुनाफा देखाए तापनि यिनीहरुको हिसाबकिताब र लेखापरीक्षणको अवस्था सन्तोषजनक नभएवाट मुनाफाको उक्त तथ्यांक विश्वासयोग्य छ भन्न सकिने अवस्था छैन ।

क्षेत्रगत रुपमा हेर्दा वित्तीय क्षेत्रतर्फ नेपाल औद्योगिक विकास निगम बाहेक अन्य सबै संस्थानहरु नाफामा संचालित छन्, तर औद्योगिक क्षेत्रतर्फ हेट्टौंडा सिमेन्ट र जनकपुर चुरोट कारखानाबाहेक अन्य सबै उद्योगहरु घाटामा संचालित छन् । जनकपुर चुरोटले पनि कर्मचारीतर्फको दायित्वको लागि यथोचित व्यवस्था नगरेको र १५०० को हाराहारीमा रहेका कर्मचारीहरुको लागि गर्नुपर्ने दायित्वको व्यवस्था अत्यधिक हुने हुँदा नाफा गरेको देखाइए तापनि उक्त उद्योग वास्तविक रुपमा घाटामै संचालित भएको मान्नुपर्ने हुन्छ । यसबाहेक आ.व. २०६३/६४ मा यो उद्योग आफैले खुद नोक्सानमा जाने अनुमान गरिसकेकोले समग्र औद्योगिक क्षेत्रका संस्थानहरुको अवस्था अत्यन्तै नाजुक रहेको स्पष्ट छ ।

नेपाल ओरियण्ड म्याग्नेसाइट हालसम्म संचालनमा आउन सकेको छैन तथापि यसको अपलेखन गर्नुपर्ने खर्च रु. ३.३७ अर्ब पुगिसकेको छ । ठूलोमात्रामा भएको ऋण लगानीले गर्दा आ.व. २०६२/६३ मा मात्रै यस उद्योगले रु. ६.८० करोड ब्याज खर्चवापत भुक्तानी गर्नुपरेको छ । तर यस्तो ब्याज, हासकट्टी र कर्मचारी खर्चसमेतको रु. १०.७१ करोडलाई पूर्ति गर्न उद्योगबाट उत्पादित म्याग्नेसाइट र टेलको बिक्रीबाट उठेको रु. १.५० करोड अपुग भएकोले रु. ९.१४ करोड खुद नोक्सानी बेहोर्नुपरेको छ । वास्तविक रुपमा उद्योग संचालनमा आउन सकेको छैन र निकट भविष्यमा आउन सक्ने संभावनासमेत नदेखिएकोले वर्षेनी करिब रु. १० करोडको थप व्ययभार सरकारलाई पर्दै जाने निश्चित छ ।

व्यापारिक क्षेत्रका राष्ट्रिय बिउबिजन कम्पनीबाहेक अन्य सबै कम्पनीहरु नोक्सानमा संचालित छन् । यो संस्थानले पनि नेपाल सरकारबाट रु. ५० लाखको अनुदान प्राप्त गरेकोले मात्र रु. ५५ लाख खुद मुनाफा देखाउन सफल भएको हो ।

२.४ शेयरधनी कोष (नेटवर्थ)

सबै संस्थानहरुमा शेयर पुँजीको रुपमा सरकारद्वारा हालसम्म रु. ६८.०३ अर्ब लगानी गरिएकोमा आ.व. २०६२/६३ को अन्त्यसम्ममा शेयरधनी कोष रु. ३९.५७ अर्ब मात्र बाँकी रहेकोले यस अवधिसम्ममा राष्ट्रको ४२ प्रतिशत पुँजी क्षय भइसकेको स्पष्ट छ । ३६ वटा संस्थानहरुमध्ये १९ वटा संस्थानहरु संचित नोक्सानीको स्थितिमा संचालित छन् भने ११ वटा संस्थानहरुको शेयरधनी कोष नै ऋणात्मक रहेको छ । संचित नोक्सानीमा रहेका १९ वटा संस्थानहरुको त्यस्तो नोक्सानी आ.व. २०६२/६३ को अन्त्यसम्ममा रु. ४७.२० अर्ब रहेको छ, जबकि संस्थानहरुको संचित मुनाफा र जगेडा कोषमा गरी कुल रु. २२.२४ अर्ब मात्र संचित छ । त्यसमा पनि नेपाल दुरसंचार कम्पनीको रु. ८.७५ अर्ब संचित मुनाफा र नेपाल विद्युत प्राधिकरणको रु. १०.१८ अर्बको जगेडा कोष तथा नेपाल खानेपानी संस्थानको रु. १.५७ अर्बको जगेडा कोष रहेकोले अन्य संस्थानहरुको

संचित मुनाफा र जगेडा नगण्य रहेको स्पष्ट हुन्छ । विद्युत प्राधिकरणको जगेडाको मुख्य अंश पनि सम्पत्तिहरूको पुनर्मुल्यांकन जगेडा भएकोले वास्तविक संचित मुनाफा मान्न सकिँदैन ।

यसरी सरकारी संस्थानहरू कुनैकुनै मुनाफामा गए पनि थोरै मात्र मुनाफा तथा संचिति गर्ने तर अधिकांशले धेरैजसो नोक्सानी नै गरिरहने र त्यो संचितिले हुँदै भयावह रूप लिनै प्रवृत्ति धारण गरेको देखिन्छ । यस कारणले गर्दा केही संस्थानहरू हाल संचित मुनाफाकै अवस्थामा रहे तापनि लगातारको घाटाबाट आउँदा केही वर्षमै संचित नोक्सानीको स्थितिमा परिणत हुने संभावना बढेर गएको छ । उदाहरणको लागि, जनकपुर चुरोट कारखाना, नेशनल कन्स्ट्रक्सन कम्पनी, नेपाल पारवहन तथा गोदाम व्यवस्था कम्पनी, नेपाल इन्जिनियरिङ कन्सल्टेन्सी, राष्ट्रिय उत्पादकत्व तथा आर्थिक विकास केन्द्र र ग्रामीण आवास कम्पनी लिमिटेड हालसम्म संचित मुनाफाको अवस्थामा रहे तापनि संचित कोषबाट संचालन खर्च गर्दै जानु र थप आय जुटाउने कुनै स्रोत नखोजिनुले केही वर्षमै संचित नोक्सानीको अवस्थामा पुग्ने निश्चित देखिन्छ ।

२.५ कर्मचारी : उत्पादकत्व

आर्थिक वर्ष २०६३ सालको माघ मसान्तसम्मको स्थितिमा ३६ वटा सार्वजनिक संस्थानहरूमा कुल ३६ हजार ९ सय ७४ कर्मचारी/कामदार कार्यरत रहेका छन् । आ.व. २०६२/६३ को अन्त्यसम्ममा ३६ हजार ९ सय ५७ जना कर्मचारीहरू रहेका थिए ।

संस्थानहरूको कारोबार वा संचालन क्षेत्र विस्तार भई उत्पादन वा बिक्री बढेर थप जनशक्ति परिचालन गर्नुपर्ने स्थिति आएको पनि देखिँदैन । यसको विपरित संस्थानहरूको नोक्सानीमा भएको लगातार वृद्धिले गर्दा संस्थानहरूले अबै मुनाफा वा संचित पुँजी र लगानीमा वृद्धि गर्नेतर्फ पनि कुनै खास प्रगति गर्न सकेका छैनन्, तर त्यसका बाबजुद पनि अनावश्यक कर्मचारी कटौती गर्नेतर्फ कुनै काम भने हुन सकेको छैन ।

नाफामुलक तीनवटा संस्थानहरू नेपाल दुरसंचार कम्पनी, राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक र राष्ट्रिय बीमा संस्थानलाई गणनाबाट हटाउँदा संस्थानहरूको प्रति कर्मचारी खुद नोक्सान रु. १.८४ लाख रहेको छ ।

कर्मचारीहरूको उत्पादकत्वको गणना, त्यससँग निजीक्षेत्रका कम्पनीहरू वा अधिल्लो वर्षका तथ्यांकहरूसँग तुलना गर्ने र आवधिक रूपमा उत्पादकत्वमा भएको घटबढ अनुगमन गर्ने संयन्त्रको विकास नभएको अवस्थामा संस्थानका कर्मचारीहरूको उत्पादकत्वको सन्दर्भमा टिप्पणी गर्न कठिन भए तापनि संस्थानका कर्मचारीहरूको उत्पादकत्व खस्किँदै गएको सबैलाई अनुभव भएको छ । मुख्य रूपमा सम्बन्धित संस्थानको योजना बिना नै राजनीतिक हस्तक्षेप र त्यस्तै गैरव्यवसायिक कारणले गर्दा करारमा कर्मचारी भर्ना गर्ने थलोको रूपमा संस्थानहरू प्रयोग गरिएको भन्ने गुनासाहरू सम्बद्ध संस्थाका पदाधिकारीले नै छलफलमा व्यक्त गरेका छन् । यसले गर्दा यस्ता संस्थानहरूको शिरोभार खर्च बढ्नेमात्र होइन, असक्षम व्यक्तिको नेतृत्वबाट संस्थाको समग्र वातावरण नै बिग्रने तथा अन्य सक्षम कर्मचारीको मनोबलमा समेत नकारात्मक असर पुग्ने तथ्य बुझ्न गाह्रो छैन ।

३. सरकारी संस्थानहरु घाटामा जानुका कारणहरु

सरकारी संस्थान नोक्सानमा जानुका विविध कारणहरु छन् । व्यावहारिक रुपमा आफ्ना उत्पादन/सेवाको मूल्य निर्धारणमा स्वायत्तता र संचालनमा लचकता नहुनु, राजनीतिक/गैरव्यवसायिक आधारबाट व्यवस्थापन संचालन हुनु वा मानव संसाधनको स्थिति त्यस्ता आधारबाट प्रभावित हुनु, संस्थान/कम्पनीका उद्देश्य वा प्रयोजन (जस्तै व्यवसायिक कि सामाजिक) भन्ने स्पष्ट नहुनु, सुरुमै संभाव्य नभएका वा कुजयघउषअभु आयोजनालाई संस्थान/कम्पनीको दर्जा दिई स्थापित गरिनु, तिनको प्रभावकारी अनुगमन र नियमनको प्रभावकारी आन्तरिक र बाह्य संयन्त्र नहुनु जस्ता केही प्रमुख कारणका रुपमा देखिन्छन्, जसलाई निम्न बुँदाहरुमा प्रष्ट पारिएको छ ।

- सरकारी संस्थानहरुको अनुगमन, मूल्यांकन र निर्देशन दिनका लागि केन्द्रीय निकायको अभाव,
- संस्थान संचालनका लागि एउटा ऋयजभचभलत नीति, रणनीतिको अभाव,
- क्षेत्रगत मन्त्रालयहरुको संस्थानमा अत्यधिक हस्तक्षेप,
- सरकारी संस्थानहरु बिना योजना स्थापना गरिनु,
- संभाव्यता अध्ययन बिना नै संस्थान स्थापना गरिनु,
- राष्ट्रको आवश्यकताभन्दा दाताले जे दियो त्यही स्वीकार्नु,
- सरकारी संस्थानहरुको स्थापनाको उद्देश्य स्पष्ट नहुनु,
- संस्थानहरुको वस्तु वा सेवाको मूल्य निर्धारणमा सरकारी हस्तक्षेप रहनु,
- संस्थानको प्रमुख कार्यकारी अधिकृत र संचालक समितिका सदस्यहरुको नियुक्तिमा चरम राजनीतिक खेल खेलिनु,
- सरकारी संस्थानहरुको अनुगमन, मूल्यांकन र निर्देशन दिनका लागि केन्द्रीय निकायको अभाव,
- सुरुमै आवश्यकताभन्दा बढी स्थिर सम्पत्तिमा लगानी गर्नु,
- उत्पादन वा सेवामा निजीक्षेत्र संलग्न भइसकेपछि, सरकारी संस्थानले व्यावसायिक निर्णय गर्ने कानुनी एवं व्यवस्थापकीय क्षमता नरहनु,

४. सरकारी संस्थानहरूको सुधारका लागि सुझाव

४.१ अल्पकालिन सुधारहरू

- संस्थान सुधार समितिको स्थापना भई यसले कार्य सुरु नगरुन्जेल सरकारले निजामती, जंगी, प्रहरीको तलब बढाए सरहको बाहेक संस्थानहरूमा कुनै पनि सुविधा वृद्धि गर्न नपाइने
- कर्मचारीको बहुवाजस्ता दायित्व बढ्ने कार्य गर्न नदिने
- सरकार जमानी बसी संस्थानहरूलाई ऋण उपलब्ध नगराउने
- सरकारले संस्थानमा चालु पुँजी, शेयर, ऋणका रूपमा थप लगानी नगर्ने
- सरकारको आंशिक स्वामित्व रहेका संस्थानलाई बजेटद्वारा रकमको व्यवस्था नगर्ने
- संस्थानहरूले दायित्वको व्यवस्था नगरी मुनाफा देखाउन नपाइने
- स्थिर पुँजी नबढाउनुका साथै नयाँ सवारी साधन खरिद नगर्ने, आवश्यक पर्ने सवारी साधन र कर्मचारी जस्ता सेवाहरू निजीक्षेत्रबाट उपलब्ध गराउने
- कारोबार बढाएमा मात्र कर्मचारी थप गर्नुपर्ने, अन्यथा कुनै पनि प्रकारका कर्मचारी भर्ना गर्न नपाइने
- घाटामा गएका संस्थानको रिक्त दरबन्दी स्वतः खारेज गर्ने
- अध्यावधिक आ.व.को लेखापरीक्षण नगराई थप सुविधाको लागि स्वीकृति नदिने
- अनावश्यक खर्चहरू पूर्णत बन्द गर्ने (दान, उपहार, चन्दा र शुभकामना विज्ञापन)
- बिक्रीवितरण गर्ने उद्देश्यका लागि स्थापित संस्थानहरूले क्रमशः कर्मचारी अन्यत्र स्थानान्तरण गरी सो कार्य निजीक्षेत्रमार्फत गराउने (जनकपुर चुरोट कारखाना र दुग्ध विकास संस्थान)
- नेपाल टेलिकम कम्पनीको शेयर बिक्री कार्यक्रम खण्डमा नहेरी समग्रमा हेर्नुपर्ने । यसैले अहिले बिक्री गर्न लागिएको शेयरको बिक्रीवितरण रोक्ने

४.२ दीर्घकालिन सुधारहरु

४.२.१ संस्थागत सुधार

- हालको निजीकरण समितिलाई खारेज गरी प्रधानमन्त्री अन्तर्गत रहने गरी बढीमा ७ जना सम्मिलित निजीकरण समिति गठन गर्ने
- निजीकरण समितिमा मुख्य सचिवको अध्यक्षतामा अर्थ, उद्योग वाणिज्य तथा आपूर्ति, श्रम तथा यातायात र कानून मन्त्रालयका सचिव र बढीमा २ जना विज्ञ हुनुपर्ने
- समितिअन्तर्गत एउटा निजीकरण ब्यूरो स्थापना गर्ने
- निजीकरण ब्यूरोको प्रमुख निजीकरण समितिको सदस्य सचिव रहने
- अर्थमन्त्रालयले गर्दै आएका निजीकरण, खारेजी, पुनर्संरचनालगायतका काम निजीकरण ब्यूरोले गर्ने
- समितिले आफ्नो रिपोर्ट सोभै प्रधानमन्त्रीलाई बुझाउने व्यवस्था गर्ने
- समिति गठन भएकै मितिदेखि संस्थानहरुको खारेज, लिक्विडेसन र निजीकरण सम्बन्धित मन्त्रालयको क्षेत्राधिकारबाट समितिमा अनिवार्य सार्ने व्यवस्था गर्ने
- ३ वर्षसम्म संचित नोक्सान पूर्ति नगर्ने, निरन्तर नोक्सानमा गइरहने र कारोवारमा गिरावट आएमा त्यस्ता समस्याग्रस्त संस्थानहरु समितिअन्तर्गत आउने व्यवस्था गर्ने
- सरकारले निजीकरण गर्ने निर्णय गरेको संस्थानको रेखदेख, संचालन र सुधारको कार्य निजीकरण ब्यूरोमा सार्ने
- संस्थानहरुको लेखाप्रणालीमा एक रुपता ल्याउन लेखा मापन बोर्ड १९९९अयगततत्पन क्तबलमबचम चयबचम० बाट जारी लेखाप्रणाली तुरुन्त लागू गराउनुपर्ने
- संस्थानहरुको वित्तीय अनुशासन कायम गर्न संचालक समितिप्रति जवाफदेही रहने स्वायत्त लेखापरीक्षण समिति गठन गर्ने

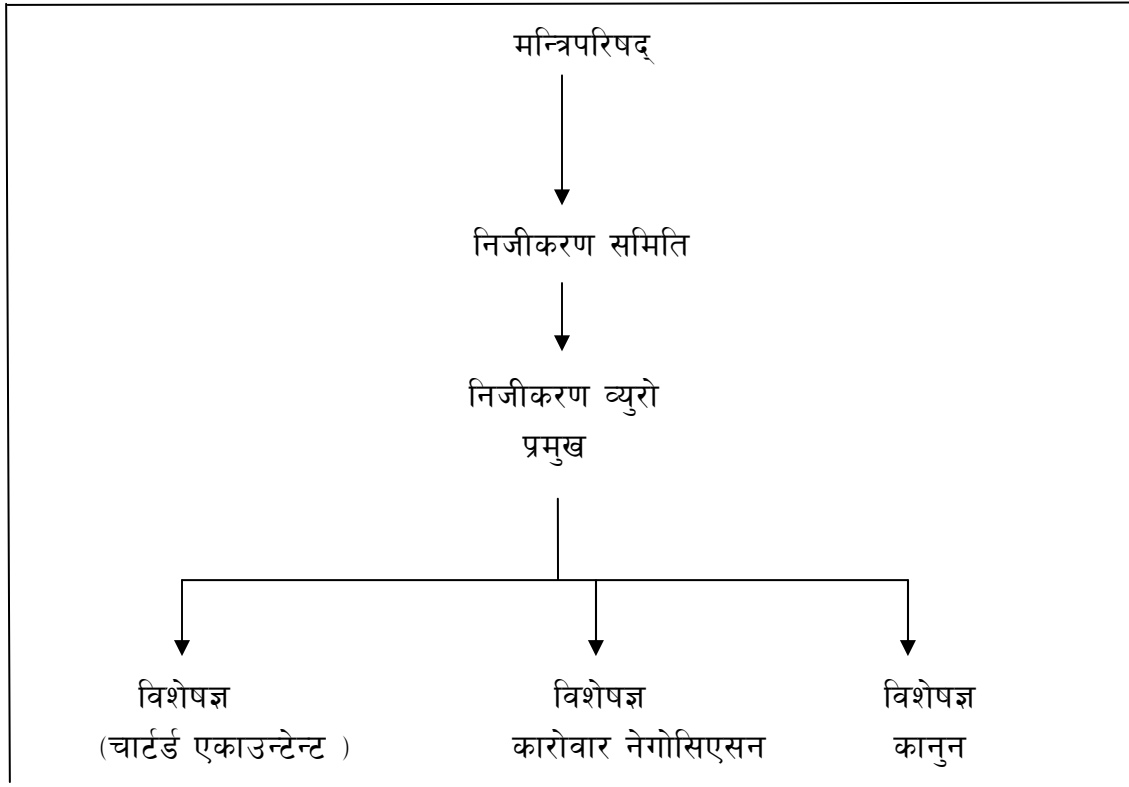
५. सरकारी संस्थानहरूको खारेज प्रक्रियामा सुधार

- निजीकरण समितिले लिक्विडेटरबाट प्रतिवेदन लिई बाधा अडकाउ देखिएमा तत्काल निर्णय गरी लिक्विडेसको काम सम्पन्न गर्ने
- हालको जग्गा प्राप्त ऐनमा संशोधन गर्नुपर्ने (अहिलेको जग्गा प्राप्त ऐनले जग्गा अधिग्रहण गर्दा जुन प्रयोजनको लागि अधिग्रहण गरिएको हो सो प्रयोजनमा उपयोग नभए जग्गा धनीलाई नै जग्गा फिर्ता गर्नुपर्ने प्रावधान छ)
- लिज सम्झौतालाई कार्यान्वयन गराउन तुरुन्त आवश्यक पहल गर्ने वा परेमा मन्त्रिपरिषद्बाट निर्णय गरी बाधा अडकाउ फुकाउने
- लिक्विडेसनको अन्तरिम चरणमा पुगेका संस्थानहरूको अन्तिम खारेजी प्रतिवेदन प्रस्तुत भए पनि दावी दायित्व र असुल गर्नुपर्ने कार्यहरू कम्पनीको साधारणसभाले निर्णय गर्न नसकेका कारण यस्तो निर्णयहरू क्षेत्रगत मन्त्रालय र अर्थमन्त्रालयले समन्वय गरी मन्त्रिपरिषद्बाट टुंगो लगाउने (निजीकरण ब्युरोको स्थापनापश्चात् यस्तो कार्य ब्युरोले गर्ने)
- निजीकरण संभव नभए लिक्विडेसनमा लैजाने, स्थिर सम्पत्ति बढाबढ गरी बिक्रीवितरणको व्यवस्था गर्ने
- अदालतमा परेको विवाद टुंगामा पुगेका संस्थानलाई निजीकरण, लिज, हस्तान्तरण वा लिक्विडेसन जे गर्दा उपयुक्त हुन्छ त्यसको लागि कारवाही अगाडि बढाउने
- लिक्विडेटर नियुक्त भई काम सम्पन्न हुन बाँकी संस्थानहरूलाई खारेजी, लिक्विडेसन जस्ता काम छिटो सम्पन्न गर्न निजीकरण समितिले बाधा अडकाउ फुकाउने व्यवस्था गर्ने
- निजीकरण ब्युरोलाई लिक्विडेसन प्रक्रियाको अनुगमन गरी काम सम्पन्न गर्न लगाउने जिम्मेवारी तोकिदिने

६. कानुनी व्यवस्थामा सुधार

- निजीकरण समितिलाई सवल, सक्षम र प्रभावकारी बनाउन निजीकरण समितिको पुनर्संरचना गर्नुपर्ने
- निजीकरण समितिलाई प्रभावकारी बनाउन निजीकरण गर्ने वा नगर्ने भन्ने नीतिगत निर्णयमात्र मन्त्रपरिषद्ले गर्ने
- निजीकरणको कार्यलाई कार्यान्वयन गराउन निजीकरण ब्यूरोलाई अधिकार सम्पन्न बनाउन कार्यकारी अधिकार प्रदान गर्ने
- निजीकरणको काममा संलग्न निकाय र पदाधिकारीको अधिकार, जिम्मेवारी र कार्यविधि कानूनद्वारा प्रष्ट पारिनुपर्ने
- निजीकरण समितिलाई मापदण्ड निर्धारण, निजीकरणका लागि संस्थान छनौट, लेखापरीक्षकको नियुक्तिजस्ता अधिकार दिने
- निजीकरण गरिने संस्थानका कर्मचारी र कामदारसँग वार्ता गर्ने, मापदण्डबमोजिम संस्थानको बिक्री वा खारेज गर्नेजस्ता अधिकार र जिम्मेवारी निजीकरण ब्यूरोलाई दिनुपर्ने
- निजीकरणसम्बन्धी कारवाहीलाई पारदर्शी बनाउन समितिले आफ्नो प्रतिवेदन मन्त्रपरिषद्मा पेश गर्ने र मन्त्रपरिषद्ले सो प्रतिवेदनलाई व्यवस्थापिकामा पेश गर्ने कानुनी व्यवस्था गर्ने
- निजीकरण कोषको खडा गर्ने कानुनी व्यवस्था गर्ने
- कोषमा संस्थानको बिक्रीबाट प्राप्त रकम, दाताबाट प्राप्त रकम र सरकारी अनुदान रहने व्यवस्था गर्ने
- निजीकरण गरिने संस्थानका कर्मचारीको दायित्व भुक्तानी, निजीकरणसलगायतका खर्च निजीकरण कोषबाट गर्न सकिने कानुनी व्यवस्था गर्ने
- ब्यूरोलाई द्विपक्षीय वा बहुपक्षीय विदेशी प्राविधिक सहयोग लिई आयोजनाका रुपमा संचालन गर्ने

७. प्रस्तावित निजीकरण ब्यूरोको सांगठनिक तालिका

परिशिष्ट

१. बजेट वक्तव्यमा समावेश गर्नुपर्ने बुँदाहरू

सरकारी संस्थानहरू समग्रमा भन्नुपर्दा राष्ट्रलाई फाइदा पुऱ्याउने भन्दा बोभका रूपमा रहेका छन् । आर्थिक वर्ष २०६२/६३ सम्ममा ऋणबाहेक सरकारका तर्फबाट सरकारी संस्थान, कम्पनीहरूमा शेयर लगानीमात्र रु. ६८ अर्बभन्दा बढी लगानी भइसकेको छ । उक्त लगानीमध्ये सोही अवधिमा रु. ४० अर्बभन्दा कममात्र बाँकी भई राज्यले गरेको लगानीको ४२ प्रतिशत पुँजी क्षय भइसकेको छ । ३६ वटा सरकारी संस्थानमध्ये १९ वटा संचित नोक्सानीको स्थितिमा छन् र उनीहरूको कूल संचित नोक्सानी रु. ४७ अर्बभन्दा बढी छ । ११ वटा संस्थानको त शेयरधनीकोष (लभतधयचतज) नै ऋणात्मक भइसकेको छ ।

यस्तो स्थितिमा समस्याको गंभीरतालाई कसरी संबोधन गर्ने भन्ने उद्देश्यले गत वर्ष यसै सम्मानित सदनसमक्ष प्रस्तुत गरेको बजेट वक्तव्यमा मैले एउटा उच्च स्तरीय संस्थान सुधार सुभाब समिति गठन गर्ने कुरा उल्लेख गरेको थिएँ । हाल उक्त समितिले कार्य प्रारम्भ गरी आफ्नो अन्तरिम प्रतिवेदन दिएको छ । समितिले दिएको अन्तरिम प्रतिवेदन र सुभाबसमेतलाई मध्यनजर राखी लगानी गर्ने राज्यका लागि संस्थानहरू बोभ बन्नुको सट्टा प्रतिफल दिने व्यावसायिक इकाईमा रुपान्तरण होउनु, त्यस्तै वस्तु वा सेवा खरिद वा प्राप्त गर्ने जनता तथा सेवाग्राहीले राम्रो वस्तु तथा सेवा प्राप्त गर्न सकुन भन्नका लागि अब कुनै सानो र पटके सुधारले संभव नहुने देखी ठोस, परिणाममुखी र दीर्घकालिन सोच र योजनाको आवश्यकता बोध गराएको छ ।

यस सिलसिलामा निजीकरण ऐनमा संशोधन गरी सोभै प्रधानमन्त्रीको अधिन रहने गरी एउटा सक्षम निजीकरण समितिको गठन गरिने छ । त्यस्तै उक्त समितिप्रति जवाफदेही रहने गरी ५ वर्षभित्रमा सरकारी संस्थानहरूसँग सम्बन्धित निजीकरण, खारेजी वा पुनर्संरचनालगायतका सम्पूर्ण कामकारवाही गरिसक्ने जिम्मेवारी तोकेर एउटा सक्षम निजीकरण ब्युरो गठन गरिने छ । ब्युरोले मापदण्ड बनाई निजीकरण गर्ने, खारेज गर्ने, पुनर्संरचना गर्नुपर्ने भए गर्ने वा यथास्थितिमै राखेर हुनेजतिलाई यथास्थितिमै राखी संस्थान/कम्पनीहरूको वर्गीकरण गर्दै तदनुसारको कार्य स्वयं आफैँले गर्ने गरी सरकारी संस्थानहरूको सम्बन्धमा कार्यकारी अधिकारसमेतको प्रयोग गर्नेछ ।

२. संस्थान पिच्छेको वित्तीय स्थितिको विवरण

यस खण्डमा सरकारी संस्थान पिच्छेको कारोवार र वित्तीय स्थितिको विवरण (जस्तै संचालन नतिजा, लेखा परीक्षणको स्थिति, जगेडा कोषहरुको पर्याप्तता इत्यादि) समेतका आधारमा संस्थानको समग्र स्थितिलाई राम्रो, सन्तोषप्रद, सुधारअपेक्षित, खराब र अत्यन्त खराब गरी ५ स्तरमा वर्गीकरण गरेर प्रत्येक संस्थानको बारेमा अपनाउनुपर्ने नीतिसमेतको संक्षेपमा उल्लेख गरिएको छ। समितिले उपरोक्त स्तरको निर्धारणका आधार निम्न बमोजिम कायम गरेको छ।

राम्रो	विगत ३ वर्षदेखि मुनाफामा चलिरहेको, नेटवर्थ स्थिति सुदृढ रहेको, अध्यावधिक लेखापरीक्षण सम्पन्न गरेको र वित्तीय अनुशासनको राम्रो पालना गर्ने गरेको।
सन्तोषप्रद	नेटवर्थको स्थिति सुदृढ नभए पनि सकारात्मकै रहेको, साधारणतया मुनाफामा चलिरहेको, लेखा परीक्षण अध्यावधिक रहेको।
सुधार अपेक्षित	नेटवर्थको स्थिति नकारात्मक नभए तापनि केही घाटामा चलिरहेको, कारोवारमा वृद्धि अथवा सुधारका अन्य उपाय अपनाएमा वित्तीय स्थिति छिट्टै सुधार हुनसक्ने संभावना रहेको।
खराब	मुल्य निर्धारण लगायतका कुनै वाह्य हस्तक्षेप बेगर पनि घाटा बेहोरिरहेको, तत्काल सुधार हुने गुन्जायस कम भएको र नेटवर्थ नकारात्मक रहेको।
धेरै खराब	नेटवर्थ उच्च दरले नकारात्मक रहेको। लगातार घाटामा गइरहेको, धेरै समयदेखि लेखापरीक्षण नगराएको, समयमै सुधार नगरे सरकारलाई ठूलो र थप घाटा पार्न सक्ने, स्थिर खर्च धेरै उच्च हुँदा कारोवार घटाए वा कम गरे तापनि घाटा कम गर्न सकिने स्थिति नरहेको र घाटा प्रत्येक वर्ष थपिँदै वा बढ्दै गएको।

/fd|f|

१. नेपाल दुरसंचार कम्पनी लि.
२. नागरिक लगानी कोष
३. नेपाल स्टक एक्सचेन्ज
४. नेपाल आवास विकास वित्त कं.लि.
५. कर्जा सुरक्षण निगम

:Gtf|ifk|b

१. औद्योगिक क्षेत्र व्यवस्थापन लिमिटेड
२. नेशनल कन्स्ट्रक्सन कं. नेपाल लि.
३. हेटौँडा सिमेन्ट उद्योग लिमिटेड

:'wf/ ck|llft

१. जनक शिक्षा सामाग्री केन्द्र
२. ग्रामीण आवास कं.लि.
३. कृषि सामाग्री कं.लि.
४. नेपाल पारवहन तथा गोदाम व्यवस्था कं.लि.
५. राष्ट्रिय उत्पादकत्व र आर्थिक विकास केन्द्र लि.
६. राष्ट्रिय विउविजन कं.लि.
७. नेपाल नागरिक उड्डयन प्राधिकरण
८. राष्ट्रिय बीमा संस्थान (जीवन)
९. नेपाल खानेपानी संस्थान

v/fa

१. जनकपुर चुरोट काराखाना
२. गोर्खापत्र संस्थान
३. जडिबुटी उत्पादन तथा प्रशोधन कं.लि.
४. दुग्ध विकास संस्थान
५. सांस्कृतिक संस्थान
६. नेशनल ट्रेडिड लि.
७. नेपाल टेलिभिजन
८. नेपाल इन्जिनियरिड कन्सल्टेन्सी सर्भिस सेन्टर लि.
९. कृषि विकास बैंक लि.
१०. राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक
११. राष्ट्रिय बीमा संस्थान (निर्जीवन)
१२. दि टिम्बर कर्पोरेसन अफ नेपाल

w|/} v/fa

१. नेपाल आयल निगम लि.
२. नेपाल औषधि लि.
३. उदयपुर सिमेन्ट लि.
४. नेपाल ओरिएण्ड म्याग्नेसाइट
५. नेपाल खाद्य संस्थान
६. नेपाल वायुसेवा निगम
७. नेपाल विद्युत प्राधिकरण
८. नेपाल औद्योगिक विकास निगम

१. नेपाल दुर संचार कम्पनी लिमिटेड

वर्गीकरण	:	राम्रो
पुँजी	:	रु. १५०००० लाख (रु. ५० लाख नागरिक लगानी कोषको समेत गरी)
जगेडा कोष	:	रु. ९०७९२ लाख
संचित मुनाफा	:	रु. ८९९८७ लाख
ऋण	:	सरकारको तर्फबाट रु. २४२ लाख ऋण लगानी भएको
मुनाफा	:	कम्पनीले प्रशस्त मुनाफा गरेको छ। मुनाफा बढ्ने क्रममा छ। आ.व. २०६०/६१ मा रु. २ अर्ब ५२ करोड, २०६१/६२ मा रु. ३ अर्ब ७० करोड मुनाफा कम्पनीले गरेको छ भने २०६२/६३ मा आएर रु. ५.२१ अर्ब नाफा आर्जन गर्न सफल भएको छ।
कुल कर्मचारी	:	कम्पनीमा हाल ५८०६ कर्मचारी कार्यरत रहेका छन्
कर्मचारीसम्बन्धी दायित्व	:	कम्पनीले बैंक, नागरिक लगानी कोष र कर्मचारी संचय कोषमा रकम जम्मा गरेको छ।
लेखापरीक्षणको स्थिति	:	आर्थिक वर्ष २०६१/६२ सम्मको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिसकेको।
कम्पनीको कारोवार	:	कारोवारमा निरन्तर वृद्धि भइरहेको।

२. नागरिक लगानी कोष

वर्गीकरण	:	राम्रो
पुँजी	:	रु. ४०० लाख (१०/१० प्रतिशत नेपाल सरकार र नेपाल स्टक एक्सचेन्जको, ४० प्रतिशत राष्ट्र बैंकको र सर्वसाधारण एवं बैंकको २०/२० प्रतिशत)
जगेडा कोष	:	छैन ।
संचित घाटा	:	रु. ५८७ लाख (२०६३/३/३१)
मुनाफा	:	आ.व. २०६०/६१ मा रु. १.४६ लाख, २०६१/६२ मा रु. १.७५ लाख र २०६२/६३ मा रु. २.३८ लाख नाफा गरेको देखिन्छ ।
ऋण	:	छैन
कुल कर्मचारी	:	कोषमा हाल ४२ कर्मचारीका अलावा ३३ कर्मचारी करारमा छन् ।
कर्मचारी दायित्व	:	व्यवस्था गरी कर्मचारी संचय कोष, राष्ट्रिय बीमा संस्थान र अन्य छुट्टै कोष खडा गरी जम्मा गरेको ।
लेखापरीक्षणको स्थिति	:	आर्थिक वर्ष २०६२/६३ सम्म लेखापरीक्षण सम्पन्न ।
कोषको वित्तीय अवस्था राम्रो रहेका कारण मुनाफा बढ्दै गइरहेको छ । कोषले भविष्यका लागि कर्मचारीसम्बन्धी दायित्व वापत पर्याप्त व्यवस्था गरेको छ । पर्याप्त कर्मचारी संख्याका बाबजुद कोषलाई आवश्यक पर्ने व्यवसायिक दक्षतायुक्त विज्ञहरुको भने अभाव भइरहेको देखिन्छ ।		

३. नेपाल स्टक एक्सचेन्ज

वर्गीकरण	:	राम्रो
पुँजी	:	रु. ३४९.१५ लाख (सरकारको ५८.६६ प्रतिशत, नेपाल राष्ट्र बैंक ३४.६० प्रतिशत, एनआईडीसी ६.१२ प्रतिशत र सदस्यहरुबाट ०.६२ प्रतिशत)
जगेडा कोष	:	रु. ३२५ लाख
संचित मुनाफा	:	रु. ११५७.४३ लाख
मुनाफा	:	एक्सचेन्जले आ.व. २०६०/६१, २०६१/६२ र २०६२/६३ मा क्रमशः रु. ६४.१४ लाख, १७१.३५ लाख र रु. ११२.१८ लाख मुनाफा आर्जन गरेको छ ।
कुल कर्मचारी	:	एक्सचेन्जमा ३९ कर्मचारी रहेका छन् ।
कर्मचारी दायित्व	:	कोषको व्यवस्था गरी नागरिक लगानी कोषमा जम्मा गरिएको ।
लेखापरीक्षणको स्थिति	:	आ.व. २०६०/६१ सम्मको लेखापरीक्षण सम्पन्न ।
एक्सचेन्जको अहिलेसम्मको अवस्था हेर्दा कम्पनीको वित्तीय अवस्था राम्रो देखिन्छ ।		

४. नेपाल आवास विकास वित्त कम्पनी लिमिटेड

वर्गीकरण	:	राम्रो
पुँजी	:	रु. ५८० लाख (सरकारको रु. ६० लाख, संस्थानहरुको रु. ३०० लाख र निजीक्षेत्रको रु. २२० लाख)
जगेडा कोष	:	रु. २४७ लाख (२०६३/३/३१ सम्म)
संचित मुनाफा	:	रु. ६३ लाख (२०६३/३/३१) (कम्पनीले आ.व. ०६१/६२ र ०६२/६३ मा क्रमशः रु. १५८ लाख र लाख र रु. १६८.७७ लाख मुनाफा आर्जन गरेको छ ।
कुल कर्मचारी	:	हाल १२ कर्मचारीका अलावा २ कर्मचारी करारमा रहेका छन् ।
कर्मचारीसम्बन्धी दायित्व	:	कोषको व्यवस्था भएको ।

लेखापरीक्षणको स्थिति : आ.व. २०६२/६३ सम्मको लेखापरीक्षण सम्पन्न ।
 कम्पनीको वित्तीय तथा संचालन स्थिति निकै उत्साहप्रद छ । कम्पनीले प्रवाह गरेको ऋणको रु. ४३.१९ करोडको कर्जामा १.६२ प्रतिशतमात्र भाका नाघेको कर्जाको अंश छ । निष्कर्षमा, निजीक्षेत्रको सहभागिता र स्वामित्वले (प्रस्तुत कम्पनीको हकमा ३८ प्रतिशत निजीक्षेत्रको शेयर लगानी) गरेर सरकारी क्षेत्रको संस्थानसमेत कसरी मुनाफामा जान सक्दा रहेछन् भन्ने कुराको उदाहरण यो कम्पनीले देखाउन सफल भएको छ ।

५. कर्जा सुरक्षण निगम

वर्गीकरण : राम्रो
 पुँजी : रु. ४३५ लाख (सरकारको रु. २०० लाख र संस्थानहरूको रु. २३५ लाख)
 जगेडा कोष तथा बचत : रु. १०५८ लाख
 संचित मुनाफा : कम्पनीले आ.व. ०६१/६२ र ०६२/६३ मा क्रमशः
 रु. ५३ लाख र लाख र रु. ६१ लाख मुनाफा आर्जन गरेको छ ।
 कुल कर्मचारी : हाल २४ कर्मचारीका अलावा २ कर्मचारी करारमा रहेका छन् ।
 कर्मचारी दायित्व : कोषको व्यवस्था गरिएको ।
 लेखापरीक्षणको स्थिति : आ.व. २०६२/६३ सम्मको लेखापरीक्षण सम्पन्न ।
 कम्पनीले बैंक तथा वित्तीय संस्थानहरूलाई प्राथमिकता क्षेत्रमा गरेको कर्जा भुक्तानी हुन नसकोमा बीमा गरिदिने उद्देश्यलाई फराकिलो पारी निक्षेपमा समेत बीमा दिने व्यवस्थाको सुरुआत गरेको छ । कम्पनीको वित्तीय स्थिति सुदृढ रहेको छ ।

६. औद्योगिक क्षेत्र व्यवस्थापन लिमिटेड

वर्गीकरण : सन्तोषप्रद
 पुँजी : रु. १३०८ लाख
 जगेडा कोष : छैन
 संचित मुनाफा : रु. ६१० (२०६३/३/३१ सम्म)
 ऋण : छैन
 मुनाफा : कम्पनीले आ.व. २०६०/६१ मा रु. १८९.२८, २०६१/६२ मा रु. २३८.१४ लाख तथा आ.व. २०६२/६३ मा रु. १६० लाख मुनाफा आर्जन गर्न सफल भएको छ ।
 सरकारी लाभांश : कम्पनीले मूल्य अभिवृद्धि कर र लाभांश वापत सरकारलाई रु. ५० लाख रुपैयाँ बुझाएको छ ।
 कुल कर्मचारी : कम्पनीमा हाल २१५ कर्मचारी कार्यरत रहेका छन् ।
 कर्मचारीसम्बन्धी दायित्व : नागरिक लगानी कोषमा रकम जम्मा गरेको । वार्षिक रुपमा यस सम्बन्धी दायित्वका लागि पर्याप्त रकम छुट्याउने गरेको देखिन्छ ।
 लेखापरीक्षणको स्थिति : आर्थिक वर्ष २०६२/६३ सम्मको लेखापरीक्षण सम्पन्न ।
 कम्पनीको कारोवार : कम्पनीको नेटवर्थ धनात्मक रहेको छ । कम्पनीको कुल संचालन आय आ.व. २०६२/६३ मा रु. २४.८१ करोड रहेको छ र आ.व. २०६३/६४ मा केही वृद्धि हुने अनुमान गरिएको छ ।

७. नेशनल कन्स्ट्रक्सन कम्पनी नेपाल लिमिटेड

वर्गीकरण	:	सन्तोषप्रद
पुँजी	:	रु. ६२०.७१ लाख
जगेडा कोष	:	—
संचित मुनाफा	:	रु. १०७२ लाख (२०६३/३/३१ मा)
ऋण	:	—
मुनाफा	:	कम्पनी आ.व. २०६०/६१ मा रु. १९५८.६३ लाख नाफा आर्जन गर्न सफल भए पनि त्यसपछिका वर्षहरूमा कम्पनी घाटामा गएको छ ।
कुल कर्मचारी	:	कम्पनीमा हाल १२६ कर्मचारी कार्यरत रहेका छन् ।
कर्मचारीसम्बन्धी दायित्व	:	हालसम्म जम्मा रु. ९०३ लाख छुट्याए पनि बैंक जम्मा नगरिएको ।
लेखापरीक्षणको स्थिति	:	आ.व. २०६२/६३ सम्मको लेखापरीक्षण सम्पन्न ।
कम्पनीको कारोवार	:	कारोवार निरन्तर रूपमा घट्दै गएको । आ.व. २०६१/६२ मा कुल संचालन आय रु. १५०३ लाख रहेकोमा आ.व. २०६२/६३ मा रु. ११०४ लाख र २०६३/६४ को अनुमानित रु. ६१९ लाख मात्र रहेको ।

८. हेटौँडा सिमेन्ट उद्योग लिमिटेड

वर्गीकरण	:	सन्तोषप्रद
पुँजी	:	रु. ९००७ लाख
जगेडा कोष	:	—
संचित घाटा	:	रु. ८६८१ लाख
ऋण	:	नेपाल सरकारतर्फ रु. ३१९३ लाख
बुझाएको	:	
कुल कर्मचारी	:	कम्पनीमा हाल ६७२ कर्मचारी कार्यरत रहेका छन् ।
कर्मचारी दायित्व	:	आवश्यक व्यवस्था गरी लगानी गरेको ।
लेखापरीक्षणको स्थिति	:	आर्थिक वर्ष २०६२/६३ सम्म लेखापरीक्षण सम्पन्न हुने क्रममा ।
उद्योगले आर्थिक वर्ष २०६०/६१, २०६१/६२ र २०६२/६३ मा क्रमशः रु. २०७ लाख, रु. ६५६ लाख र रु. ३९७ लाख नाफा आर्जन गरेको छ । उद्योगको विक्री मुनाफा अंश राम्रो (लगभग ४० प्रतिशत) रहेको छ । उद्योगको कारोवार विगत ३ वर्षदेखि रु. ६५ करोडमा स्थिर रहेकोछ । विगत वर्षहरूको घाटाका कारण उद्योगको नेटवर्थ ऋणात्मक देखिए पनि आ.व. २०६३/६४ को अन्त्यसम्ममा धनात्मक देखिने संभवना भने बढेको छ ।		

९. जनक शिक्षा सामाग्री केन्द्र लिमिटेड

वर्गीकरण	:	सुधारअपेक्षित
पुँजी	:	रु. ४५०० लाख
जगेडा कोष	:	रु. ३८६ लाख
संचित मुनाफा	:	रु. १२ लाख
ऋण	:	केन्द्रको दीर्घकालिन ऋण नरहेको ।
मुनाफा	:	कम्पनीले आ.व. २०६०/६१ मा ८४ लाख, २०६१/६२ मा रु. ९० लाख र २०६२/६३ मा रु. २०० लाख मुनाफा आर्जन गरेको छ ।

कुल कर्मचारी : कम्पनीमा हाल ७५० कर्मचारी कार्यरत रहेका छन् ।
लेखापरीक्षणको स्थिति : आर्थिक वर्ष २०६१/६२ सम्म लेखापरीक्षण सम्पन्न गरेको ।

१०. ग्रामीण आवास कम्पनी लिमिटेड

वर्गीकरण : सुधारअपेक्षित
पुँजी : रु. २३३ लाख
जगेडा कोष : २३८ लाख
संचित मुनाफा : रु. २६६ लाख
ऋण : -
मुनाफा : कम्पनी आ.व. २०६०/६१, २०६१/६२ र २०६२/६३ मा क्रमशः रु. ६० लाख, ९४ लाख र रु. ३३ लाख घाटामा गएको छ भने आ.व. २०६३/६४ मा पनि रु. ५१ लाख खुद नोक्सानी हुने अनुमान छ ।

कुल कर्मचारी : कम्पनीमा हाल ७६ कर्मचारी कार्यरत रहेका छन्
लेखापरीक्षणको स्थिति : आर्थिक वर्ष २०६२/६३ सम्म लेखापरीक्षण सम्पन्न गरेको

कम्पनीले नागरिक लगानी कोषमा कर्मचारी दायित्वको लागि कोषको व्यवस्था गरेको छ । हालका वर्षहरूमा कम्पनी निरन्तर नोक्सानीमा संचालन भइरहेकोले यसको जगेडा मुनाफामा क्रमशः कमी आउँदै गएको छ र यही स्थितिमा कम्पनी संचालन भइरहँदा आउँदा केही वर्षहरूमै कम्पनीको पुँजीसमेत क्षय भई नेटवर्थ ऋणात्मक हुने संकेत स्पष्ट देखिन्छ ।

११. कृषि सामाग्री कम्पनी लिमिटेड

वर्गीकरण : सुधारअपेक्षित
पुँजी : रु. ४२६३ लाख
जगेडा कोष : -
संचित घाटा : रु. ६२७.८ लाख
ऋण : -
मुनाफा : आ.व. २०६२/६३ मा रु. ४९२ लाख खुद नोक्सानी
कुल कर्मचारी : कम्पनीमा हाल २८४ कर्मचारी कार्यरत रहेका छन् (२२ जना करार र ज्यालादारीबाहेक)

लेखापरीक्षणको स्थिति : आर्थिक वर्ष २०६१/६२ सम्म लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको ।

कम्पनीले आ.व. २०६२/६३ मा रु. ४९२ लाख खुद नोक्सानी बेहोरेको र आगामी वर्षहरूमा पनि योभन्दा बढी नोक्सानी हुँदै जाने अनुमान गरेकोले कम्पनीको पुँजी क्षय हुने क्रमको थालनी भइसकेको छ । कर्मचारीहरूको भविष्यको दायित्व (उपदान आदि) को लागि समेत आंशिक रूपमा मात्र व्यवस्था गरेको जनाइएकोले आवश्यक मात्रामा व्यवस्था गर्नुपर्दा नोक्सानी अझ बढ्ने स्पष्ट छ ।

१२. नेपाल पारवहन तथा गोदाम व्यवस्था कम्पनी लिमिटेड

वर्गीकरण : सुधारअपेक्षित
पुँजी : रु. १२२ लाख
जगेडा कोष : रु. १२४ लाख (२०६३/३/३१ मा)

संचित मुनाफा	:	रु. ७१० लाख (२०६३/३/३१ मा)
ऋण	:	छैन ।
मुनाफा	:	कम्पनीले आ.व. २०६०/६१ मा रु. ३६.१६ लाख र आ.व. २०६१/६२ मा रु. २४.३८ लाख तथा २०६२/६३ मा रु. १०३ लाख खुद नोक्सानी बेहोरेको छ ।
कुल कर्मचारी	:	कम्पनीमा हाल ६४ कर्मचारी कार्यरत रहेका छन् कम्पनीले रु. १३५ लाख नागरिक लगानी कोषमा कर्मचारी दायित्वको लागि जम्मा गरेको ।
लेखापरीक्षणको स्थिति	:	आर्थिक वर्ष २०६२/६३ सम्म लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको ।
समग्रमा हेर्दा घाटा कम गर्न उपायहरु तुरुन्त नअपनाइएमा कम्पनीले निरन्तर नोक्सान बेहोर्नुपर्ने देखिन्छ ।		

१३. राष्ट्रिय उत्पादकत्व र आर्थिक विकास केन्द्र लि.

वर्गीकरण	:	सुधारअपेक्षित
पुँजी	:	रु. ७९.३२ लाख (रु. १९ लाख नेपाल सरकार, रु. ५७.३२ लाख संस्थान र रु. ३ लाख निजीक्षेत्र)
जगेडा कोष	:	रु. ५७५.९० लाख
संचित मुनाफा	:	रु. १४ लाख
ऋण	:	छैन
कुल कर्मचारी	:	कम्पनीमा हाल ४६ कर्मचारी कार्यरत रहेका छन्
कर्मचारी दायित्व	:	व्यवस्था गरी लगानी गरेको
लेखापरीक्षणको स्थिति	:	आर्थिक वर्ष २०६२/६३ सम्म लेखापरीक्षण सम्पन्न
कम्पनीले आ.व. ०६०/६१ मा २०.१६ लाख मुनाफा आर्जन गरे पनि त्यसभन्दा पछिका वर्षहरुमा घाटामा गएको छ ।		

१४. राष्ट्रिय बिउबिजन कम्पनी लि.

वर्गीकरण	:	सुधारअपेक्षित
पुँजी	:	रु. ११८५.१६ लाख
जगेडा कोष	:	रु. ८७ लाख
संचित मुनाफा	:	—
ऋण	:	छैन
मुनाफा	:	कम्पनीले आ.व. २०६०/६१, २०६१/६२ र २०६२/६३ मा क्रमशः रु. ३१.३३ लाख, २५.५२ लाख र रु. ५५ लाख खुद मुनाफा कमाएको छ ।
कुल कर्मचारी	:	कम्पनीमा हाल ७० कर्मचारी कार्यरत रहेका छन्
कर्मचारी दायित्व	:	व्यवस्था गरी लगानी गरेको
लेखापरीक्षणको स्थिति	:	आर्थिक वर्ष २०६२/६३ सम्म लेखापरीक्षण सम्पन्न ।

१५. नेपाल नागरिक उड्डयन प्राधिकरण

वर्गीकरण	:	सुधारअपेक्षित
पुँजी	:	रु. १०७१८३.०७ लाख
जगेडा कोष	:	—

संचित घाटा	:	८५०४.८४ लाख
ऋण	:	रु. १६८१५.०७ लाख (नेपाल सरकार बाट २०६३/३/३१ सम्म)
मुनाफा	:	प्राधिकरणले २०६०/६१ मा रु. २३.१२ करोड खुद नोक्सानी बेहोरेको भए तापनि त्यसपछि २०६१/६२ तथा २०६२/६३ मा क्रमशः रु. १४.७१ करोड र ३४.८३ करोड खुद मुनाफा कमाएको छ ।
कुल कर्मचारी	:	प्राधिकरणमा हाल १०६६ कर्मचारी कार्यरत रहेका छन्
कर्मचारी दायित्व	:	प्राधिकरणले कर्मचारी दायित्वको लागि रु. १ करोड छुट्याए पनि कर्मचारीको संख्या हेर्दा यो रकम ज्यादै न्यून देखिन्छ ।
लेखापरीक्षणको स्थिति	:	आर्थिक वर्ष २०६१/६२ सम्म लेखापरीक्षण सम्पन्न ।
प्राधिकरणले चालु आर्थिक वर्षमा नाफा आर्जन गरे पनि प्राधिकरणको संचित घाटा डरलाग्दो रूपमा रहेको छ ।		

१६. राष्ट्रिय बीमा संस्थान (जीवन)

वर्गीकरण	:	सुधार अपेक्षित
पुँजी	:	रु. ९३ लाख
जगेडा कोष तथा बचत	:	रु. ३९९ लाख (२०६३/३/३१ मा)
संचित घाटा	:	रु. २०८२६३ लाख (२०६३/३/३१ मा)
मुनाफा	:	संस्थानले आ.व. २०६०/६१ मा रु. ५५०३ लाख, आ.व. २०६१/६२ मा रु. ९५४९ लाख, आ.व. २०६२/६३ मा रु. १००२६ लाख मुनाफा आर्जन गरेको छ ।
कुल कर्मचारी	:	हाल १०३ कर्मचारीका (७ जना करारमा) छन् ।
कर्मचारी दायित्व	:	व्यवस्था नगरिएको
लेखापरीक्षणको स्थिति	:	आ.व. २०५७/५८ सम्मको लेखापरीक्षण सम्पन्न ।
संस्थानले क्रमशः मुनाफा आर्जन गरेको देखाए पनि लेखाप्रणाली भने निकै निराशाजनक छ । साथै संस्थानले बीमा वापत तिर्न बाँकी रहेको रकमको लागि कोषको व्यवस्था नगरी सो रकमलाई समेत मुनाफामा समावेश गरिएको छ ।		

१७. नेपाल खानेपानी संस्थान

वर्गीकरण	:	सुधार अपेक्षित
पुँजी	:	रु. १३३४२ लाख
पुँजी ग्राण्ट	:	रु. ४७२३ लाख
दीर्घकालिन ऋण	:	रु. २२०४५ लाख (२०६३/३/३१ मा)
संचित घाटा	:	रु. २३६७ लाख (२०६३/३/३१ मा)
मुनाफा	:	आ.व. २०६०/६१ मा रु. ४२९ लाख घाटा, आ.व. २०६१/६२ मा रु. ३५६ लाख मुनाफा, आ.व. २०६२/६३ मा रु. ४८ लाख घाटा ।
कुल कर्मचारी	:	हाल २१९४ कर्मचारीका (६१२ जना करारमा) छन् । संस्थानमा आ.व. २०६२/६३ मा १३० कर्मचारी थप गरिएको छ ।
कर्मचारी दायित्व	:	व्यवस्था नगरिएको
लेखापरीक्षणको स्थिति	:	आ.व. २०६१/६२ सम्मको लेखापरीक्षण सम्पन्न ।
संस्थानले आ.व. २०६२/६३ मा रु. ४५० लाख कर्मचारी दायित्वको लागि छुट्याएको छ । त्यसैगरी हास कट्टी र ब्याज भुक्तानीमा क्रमशः रु. १०.६२ करोड र रु. ६.६१ करोड रहेको छ ।		

१८. गोरखापत्र संस्थान

वर्गीकरण	:	खराब
पुँजी	:	रु. ११.५१ लाख
जगेडा कोष	:	रु. २७ लाख
संचित मुनाफा	:	रु. ३९० लाख
ऋण	:	२०६३/३/३१ म दीर्घकालिनतर्फ रु. २६० लाख र अल्पकालिन रु. ४७७ लाख ।
मुनाफा	:	संस्थाले आ.व. २०६१/६२ मा रु. १२ लाख खुद नोक्सानी गरेकोमा २०६२/६३ मा खुद नाफा शुन्य देखाइएको छ । संचालन नाफा रु. २३२ लाख भए तापनि उपदान, बोनस र आयकर व्यवस्थामा उक्त सबै नाफा खर्च गरिएकोले खुद मुनाफा शुन्य भएको हो ।
कुल कर्मचारी	:	कम्पनीमा हाल ६४६ कर्मचारी कार्यरत रहेका छन्
कोष नछुट्याएको दायित्व:	:	रु. २९३५ लाख (२०६५ सालमा अवकाश पाउने कर्मचारीहरुको अवकाशपछिको दायित्व वापत) ।
लेखापरीक्षणको स्थिति	:	आर्थिक वर्ष २०६२/६३ सम्म लेखापरीक्षण सम्पन्न ।
कर्मचारीसम्बन्धी दायित्वका लागि भनेर छुट्याइएको रकम ज्यादै अपुग देखिन्छ । बिक्री मुनाफा अंश राम्रो (लगभग ४० प्रतिशत) हुने देखिए तापनि कारोवारमा कमी र उच्च शिरोभार खर्चका कारणले संस्थान घाटामा गइरहेको देखिन्छ । कर्मचारी कटौती गरी र कारोवारमा वृद्धि गरी, लेखाप्रणालीलाई चुस्त राख्दै सबै प्रकारका दायित्वको निमित्त पर्याप्त रकम छुट्याएमा संस्थानको स्थिति केही सुध्र्दै जाने आशा गर्न सकिन्छ ।		

१९. जडिबुटी उत्पादन तथा प्रशोधन कम्पनी लिमिटेड

वर्गीकरण	:	खराब
पुँजी	:	रु. २७५ लाख
जगेडा कोष	:	छैन
संचित घाटा	:	रु. ८९४ लाख
मुनाफा	:	आ.व. २०६०/६१ मा ५६.३१ लाख, आ.व. २०६१/६२ मा ४९.३९ लाख एवं आ.व. २०६२/६३ मा ८५ लाख खुद नोक्सानमा गएको देखिन्छ । कारोवारमा वृद्धि एवं विविधिकरण गरेमा स्थितिमा केही सुधार हुनसक्ने देखिन्छ ।
ऋण	:	रु. ४९३.४९ लाख (वार्षिक ६ प्रतिशतको दरमा एसियाली विकास बैंकबाट दीर्घकालिन ऋण)
कुल कर्मचारी	:	कम्पनीमा हाल १९३ कर्मचारी कार्यरत रहेका छन्
लेखापरीक्षणको स्थिति	:	आर्थिक वर्ष २०६२/६३ सम्म लेखापरीक्षण सम्पन्न

२०. दुग्ध विकास संस्थान

वर्गीकरण	:	खराब
पुँजी	:	रु. १२७१ लाख
पुँजीगत अनुदान	:	रु. ३३१४ लाख
जगेडा कोष	:	छैन ।

पुँजीगत दायित्व	:	रु. ९२३ लाख (२०६३/३/३१ मा)
संचित घाटा	:	रु. २४७५ लाख (२०६३/३/३१ मा)
ऋण	:	रु. ८३३ लाख (२०६३/३/३१ सम्ममा नेपाल सरकार) ।
कुल कर्मचारी	:	कम्पनीमा हाल ८५७ कर्मचारीका अलावा दैनिक ज्यालादारीमा अरु थप २७२ जना कार्यरत छन् ।
दायित्व:	:	उपदान वापत २०६३/३/३१ मा रु. २४ करोड व्यवस्था रहेको ।
लेखापरीक्षणको स्थिति	:	आर्थिक वर्ष २०६१/६२ सम्म लेखापरीक्षण सम्पन्न
संस्थानले आर्थिक वर्ष २०६०/६१ र २०६१/६२ मा क्रमशः रु. १०५.८८ र रु. ७४ लाख मुनाफा गरे पनि आर्थिक वर्ष २०६२/६३ मा रु. २५५ लाख घाटा बेहोरेको छ ।		

२१. सांस्कृतिक संस्थान

वर्गीकरण	:	खराब
पुँजी	:	रु. १३२ लाख
जगेडा कोष	:	छैन
संचित नोक्सान	:	रु. २६ लाख
ऋण	:	रु. १२७३ लाख (नेपाल सरकार)
मुनाफा	:	संस्थानले ०६०/६१ र ०६१/६२ मा क्रमशः रु.१६.५० लाख र १.४८ लाख मुनाफा आर्जन गरेको भए पनि आ.व. २०६२/६३ मा रु. ४४.२० लाख घाटा बेहोनुपरेको छ
कुल कर्मचारी	:	कम्पनीमा हाल ४५ कर्मचारी कार्यरत रहेका छन्
कर्मचारी दायित्व	:	२०६३/३/३१ सम्ममा संचित विदा तथा उपदान कोषमा रु. ३५.५३ लाख व्यवस्था गरिएको र सो रकम नागरिक लगानी कोषमा जम्मा गरिएको ।
लेखापरीक्षणको स्थिति	:	आर्थिक वर्ष २०६२/६३ सम्म लेखापरीक्षण सम्पन्न

२२. नेशनल ट्रेडिङ लिमिटेड

वर्गीकरण	:	खराब
पुँजी	:	रु. १६९३ लाख
जगेडा कोष	:	छैन
संचित घाटा	:	रु. १०८७ लाख
ऋण	:	रु. ३८५९ लाख (वित्तीय संस्था)
घाटा	:	कम्पनीले आर्थिक वर्ष २०६०/६१, २०६१/६२ र २०६२/६३ मा क्रमशः रु. ९३०.४१ लाख, ५८० लाख र रु. ४९० लाख घाटा बेहोर्दै आएको छ ।
कुल कर्मचारी	:	कम्पनीमा हाल ५१३ कर्मचारी कार्यरत रहेका छन् ।
कर्मचारी दायित्व	:	उपदान लगायतका कोषहरूमा २०६३/३/३१ मा रु. ६.४७ करोड रहेको ।
लेखापरीक्षणको स्थिति	:	आ.व. २०६२/६३ को लेखापरीक्षण सम्पन्न ।
कम्पनी निरन्तर घाटामा संचालन भइरहँदा संचित नोक्सानी बढेर गएको छ । कारोवार पनि निरन्तर घट्दै गइरहेको छ । कुल संचालन आय आ.व. २०६०/६१ मा रु. ९८ करोड रहेकोमा आ.व. २०६२/६३ मा आइपुग्दा जम्मा रु. ४१ करोड रहन पुगेकोले कम्पनीको वित्तीय अवस्था अझ निराशाजनक हुँदै गएको छ ।		

२३. नेपाल टेलिभिजन

वर्गीकरण	:	खराब
पुँजी	:	रु. १३३३६ लाख
जगेडा कोष	:	छैन ।
संचित घाटा	:	रु. ४६११ लाख (२०६३/३/३१ मा)
मुनाफा	:	टेलिभिजनले आ.व. २०६०/६१, २०६१/६२ र २०६२/६३ मा क्रमशः रु. ४३५.५५ लाख, रु. ६५२.३१ लख र रु. ७७९.१० लाख खुद नोक्सानी बेहोरेको छ ।
कुल कर्मचारी	:	कम्पनीमा हाल ४७६ कर्मचारी कार्यरत रहेका छन्
कर्मचारी दायित्व	:	व्यवस्था गरिएको
लेखापरीक्षणको स्थिति	:	आर्थिक वर्ष २०६२/६३ सम्म लेखापरीक्षण करिब करिब सम्पन्न ।

बिक्री मुनाफा अंश उच्च (४५ प्रतिशत) भए तापनि कारोवारमा वृद्धि अत्यन्त सुस्त हुनु, कर्मचारी संख्या र कर्मचारीको खर्च (करिब रु. ८ करोडभन्दा बढी) मा निरन्तर वृद्धि हुनु र ह्रास कट्टी खर्च ज्यादै ठुलो हुनु (करिब रु. ९ करोड) जस्ता कारणले कम्पनीको वित्तीय अवस्था नाजुक छ । यद्यपि हालसम्म नेटवर्थ धनात्मक नै छ तर कारोवारमा वृद्धि गर्न र कर्मचारी संख्यामा उल्लेख्य कटौती गर्न नसकिएमा छिटै यो पनि ऋणात्मक हुने देखिन्छ ।

२४. नेपाल इन्जिनियरिङ कन्सल्टेन्सी सर्भिस सेन्टर लि.

वर्गीकरण	:	खराब
पुँजी	:	रु. ६३.६१ लाख (रु. ३७.९५ लाख नेपाल सरवारबाट र रु. २५.६६ लाख विभिन्न संस्थानहरुबाट)
जगेडा कोष	:	छैन
संचित मुनाफा	:	रु. २१२.३९ लाख
ऋण	:	छैन
मुनाफा	:	कम्पनीले आ.व. २०६१/६२, २०६२/६३ र २०६३/६४ को ७ महिनामा क्रमशः रु. १९ लाख, रु. ३५ लाख र रु. १८.७० लाख खुद नोक्सानी बेहोरेको छ । आ.व. २०६३/६४ (२०६३/१०/३१ सम्ममा) कम्पनीको मुख्य आम्दानी कन्सल्टेन्सी सेवा शुल्क शुन्य रहेको छ ।
कुल कर्मचारी	:	कम्पनीमा हाल २३ कर्मचारी कार्यरत रहेका छन्
कर्मचारी दायित्व	:	व्यवस्था गरी लगानी गरिएको
लेखापरीक्षणको स्थिति	:	आर्थिक वर्ष २०६०/६१ सम्म लेखापरीक्षण सम्पन्न

२५. कृषि विकास बैंक लिमिटेड

वर्गीकरण	:	खराब
पुँजी	:	रु. ६४७८० लाख (२०६३/३/३१ मा)
जगेडा कोष	:	रु. ४८३८ लाख
संचित घाटा	:	रु. ७७९१६ लाख
मुनाफा	:	बैंक आ.व. ०६०/६१, ०६१/६२ मा क्रमशः रु. ८०००२.२३ लाख र लाख र रु. ७८६ लाख घाटामा गए पनि आ.व. २०६२/६३ मा बैंकले रु. ३५९१ लाख मुनाफा

आर्जन गरेको छ ।)

कुल कर्मचारी : हाल ४१२५ कर्मचारी रहेका छन् ।

कर्मचारी दायित्व : -

लेखापरीक्षणको स्थिति : आ.व. २०६१/६२ सम्मको लेखापरीक्षण सम्पन्न ।

कृषि विकास बैंकको नेटवर्क संजाल मुलुकभरी फैलिएको र ठुलो छ, जुन कुरा उसको शाखाहरुको संख्या (२३४) र कर्मचारी संख्या (भण्डै ३ हजार) ले पुष्टि गर्दछ । २०६३/३/३१ मा बैंकको निक्षेप भण्डै ३० अर्ब रहेको छ भने ऋण तथा पेशकी करिब २५ अर्ब रहेको छ । आ.व. २०६२/६३ मा सरकारले ४ अर्ब ८० करोड रुपैयाँको प्रिफरेन्स शेयर लगानी गरेको र कर्मचारी संख्या भण्डै ६ सयले कटौती भएको बाबजुद नेटवर्क अझै ऋणात्मक नै छ भने भाका नाघेको कर्जासमेत २३ प्रतिशतभन्दा घट्न सकेको छैन । हाल आएर ऋण तथा पेशकी तर्फको स्थितिमा केही सुधार भए तापनि बैंकको समग्र सुधार कार्यक्रमलाई अझै बढाउनुपर्ने छ ।

२६. राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक

वर्गीकरण : खराब

पुँजी : रु. ११७२३२ लाख

जगेडा कोष तथा बचत : रु. ९६६८ लाख (२०६३/३/३१ मा)

संचित घाटा : रु. २०८२६३ लाख (२०६३/३/३१ मा)

मुनाफा : बैंकले आ.व. २०६०/६१ मा रु. १०४३० लाख, आ.व. २०६१/६२ मा रु. १३२२९ लाख, आ.व. २०६२/६३ मा रु. १६२२९ लाख मुनाफा आर्जन गरेको छ ।

कुल कर्मचारी : हाल ३०५० कर्मचारीका (१७३ करार र दैनिक ज्यालादारी) छन् ।

कर्मचारी दायित्व : व्यवस्था नगरिएको

लेखापरीक्षणको स्थिति : आ.व. २०६१/६२ सम्मको लेखापरीक्षण सम्पन्न ।

बैंकले २००६/०७ मा २५१ जना कर्मचारी कटौती गरेको छ । २०६३/३/३१ सम्म बैंकले रु. ४६.१९ अर्ब निक्षेप संकलन गरेको छ भने ऋण र पेशकी रकम रु. २२.८० अर्ब रहेको छ । बैंकको क्रेडिट निक्षेपको अनुपात ४९ प्रतिशत रहेको छ जुन अन्य वाणिज्य बैंकको तुलनामा धेरै कम हुन आउँछ । बैंकको संचित घाटा धेरै रहेको छ ।

२७. राष्ट्रिय बीमा संस्थान (निर्जीवन)

वर्गीकरण : खराब

पुँजी : रु. ८२९ लाख

जगेडा कोष तथा बचत : रु. ६१४१ लाख (२०६३/३/३१ मा)

संचित घाटा : रु. २०८२६३ लाख (२०६३/३/३१ मा)

मुनाफा : संस्थानले आ.व. २०६०/६१ मा रु. ८८३ लाख, आ.व. २०६१/६२ मा रु. ६६९ लाख, आ.व. २०६२/६३ मा रु. ८०७ लाख मुनाफा आर्जन गरेको छ ।

कुल कर्मचारी : हाल १५५ कर्मचारी (११ जना करारमा) छन् ।

कर्मचारी दायित्व : व्यवस्था नगरिएको

लेखापरीक्षणको स्थिति : आ.व. २०५७/५८ सम्मको लेखापरीक्षण सम्पन्न ।

२८. जनकपुर चुरोट कारखाना लिमिटेड

वर्गीकरण : खराब

पुँजी : रु. ४०८ लाख

जगेडा कोष	:	१०८९ लाख
संचित मुनाफा	:	रु. १८ लाख
ऋण	:	कारखानाले विभिन्न वाणिज्य बैंकहरुबाट रु. ६५६ लाख लिएको छ भने २०६३/३/३१ सम्म सो ऋण बढेर रु. ८९७ लाख पुगेको छ ।
मुनाफा	:	कम्पनीले हालसम्म केही मुनाफा गर्दै आएको छ, जस्तो आ.व. २०६०/६१, ६१/६२ र ०६२/६३ मा क्रमशः रु. ७१ लाख, रु. १७७ लाख र रु. ९१ लाख खुद मुनाफा गरे तापनि आ.व. २०६३/६४ मा खुद नोक्सानी रु. १६३ लाख हुने अनुमान गरिएको छ । कम्पनीले भविष्यमा हुने कर्मचारीतर्फको दायित्वको लागि समेत आवश्यक व्यवस्था गरेको छैन र सो गर्नुपर्दा कम्पनीको नेटवर्थ नै ऋणात्मक हुने स्थिति छ ।
कुल कर्मचारी	:	कम्पनीमा हाल १४८० कर्मचारी कार्यरत रहेका छन्
कर्मचारीसम्बन्धी दायित्व	:	यस वर्ष रु. ४.५० करोड व्यवस्था गरिए तापनि सो निकै कम रहेको ।
लेखापरीक्षणको स्थिति	:	आर्थिक वर्ष २०६२/६३ सम्म लेखापरीक्षण सम्पन्न गरेको ।
कम्पनीको कारोवार	:	कारोवार निरन्तर रुपमा घट्दै गएको ।
कम्पनीको बिक्री मुनाफा अंश	:	लगभग २७ प्रतिशत छ । रु. ११० करोडको बिक्री अंक पारबिन्दुको रुपमा रहेको छ ।
कर्मचारी संख्या एवं कम्पनीको शाखा कार्यालयहरुको रुपमा रहेका स्थिर सम्पत्ति उच्च रुपमा छ ।	:	बिक्री मुनाफा अंश उच्च रहेको हुँदा उत्पादन एवं बिक्री बढाएमा केही सुधार हुने देखिन्छ ।

२९. दि टिम्बर कर्पोरेसन

वर्गीकरण	:	खराब
पुँजी	:	रु. १६०.८२ लाख
दीर्घकालिन ऋण	:	रु. ९८९.३१ लाख (२०६३/३/३१ मा)
संचित घाटा	:	रु. १९०३.११ लाख (२०६३/३/३१ मा)
मुनाफा	:	आ.व. २०६०/६१ मा रु. २८६ लाख, आ.व. २०६१/६२ मा रु. ७५ लाख, आ.व. २०६२/६३ मा रु. ५३ लाख ।
कुल कर्मचारी	:	हाल ४२० कर्मचारीका (२१ जना करार र दैनिक ज्यालादारीमा) छन् ।
कर्मचारी दायित्व	:	व्यवस्था नगरिएको
लेखापरीक्षणको स्थिति	:	आ.व. २०६०/६१ सम्मको लेखापरीक्षण सम्पन्न ।
संस्थानले आ.व. २०६२/६३ मा रु. ४५० लाख कर्मचारी दायित्वको लागि छुट्याएको छ ।	:	त्यसैगरी हास कट्टी र ब्याज भुक्तानीमा क्रमशः रु. १०.६२ करोड र रु. ६.६१ करोड रहेको छ ।

३०. नेपाल आयल निगम लि.

वर्गीकरण	:	धेरै खराब
पुँजी	:	रु. ९६७ लाख
जगेडा कोष	:	छैन
संचित घाटा	:	रु. ४०९६५ लाख
मुनाफा	:	आ.व. २०६०/६१ मा रु. १३७२९ लाख, २०६१/६२ मा रु. २९९३२ लाख र २०६२/६३ मा रु. ३६७७८ लाख खुद नोक्सानी)

ऋण	:	रु. ३६१०५ लाख (बैंकहरुबाट)
कुल कर्मचारी	:	कम्पनीमा हाल ५६६ कर्मचारी कार्यरत रहेका छन्
कर्मचारी दायित्व	:	—

कम्पनी आफ्नो बिक्रीको ९ प्रतिशतभन्दा बढी संचालन घाटामा छ जुन कि अत्यन्त गंभीर सुचक हो । अर्थात बिक्री मुल्यमा कम्तीमा ९ प्रतिशत नबढाई अथवा बिक्री लागतमा त्यति नै प्रतिशत नघटाई कम्पनी पारबिन्दुमा समेत आउने अवस्था छैन । कम्पनीको घाटा अति उच्च दरमा हरेक वर्ष बढ्दो छ । तथापि ज्यादै ठुलो रकमको कारोवार गर्ने कम्पनी भएको हुँदा लागत वा खर्चमा केहीमात्रै सुधार गर्दा पनि कम्पनीले केही सुधार गर्न सक्ने कुरालाई भने नकार्न मिल्दैन ।

३१. नेपाल औषधि लिमिटेड

वर्गीकरण	:	धेरै खराब
पुँजी	:	रु. ७५५ लाख
जगेडा कोष	:	—
संचित घाटा	:	रु. २६२० लाख
मुनाफा	:	कम्पनीले निरन्तर रुपमा खुद नोक्सानी बेहोर्दै आएको छ र त्यसै क्रममा आ.व. २०६०/६१, २०६१/६२ र २०६२/६३ मा क्रमशः रु. ३६९ लाख, रु. १२७ लाख र रु. ३० लाख खुद नोक्सानी गरेको छ ।
ऋण	:	रु. १०८५ लाख नेपाल सरकारबाट र रु. १०५६ लाख बैंकहरुबाट
कुल कर्मचारी	:	कम्पनीमा हाल २९८ कर्मचारी कार्यरत रहेका छन्
कर्मचारी दायित्व	:	कर्मचारीको भविष्यको दायित्वको लागि व्यवस्था गरिएको तर छुट्टै कोष खडा गरी रकम जम्मा नगरिएको ।
लेखापरीक्षणको स्थिति	:	आर्थिक वर्ष २०६१/६२ सम्म लेखापरीक्षण सम्पन्न ।

३२. उदयपुर सिमेन्ट लिमिटेड

वर्गीकरण	:	धेरै खराब
पुँजी	:	रु. ३६४८१ लाख
जगेडा कोष	:	छैन
संचित घाटा	:	रु. १२५६१ लाख
मुनाफा	:	कम्पनी २०६०/६१, २०६१/६२ र २०६२/६३ मा क्रमशः रु. १३५२.७६ लाख, रु. ८३७ लाख र रु. २०४६ लाख खुद नोक्सानीमा गएको ।
ऋण	:	रु. १८४०० लाख (नेपाल सरकारबाट)
कर्मचारीसम्बन्धी दायित्व:	:	—
कुल कर्मचारी	:	कम्पनीमा हाल ६०३ कर्मचारी कार्यरत रहेका छन् ।
विगत ३ वर्षमा कम्पनीको बिक्री मुनाफा अंश ३८.५ प्रतिशत रहे तापनि बिक्री कारोवार रु. ५० करोडको हाराहारीमा सीमित भएकोले हरेक वर्ष उच्च नोक्सानी बेहोर्नुपरेको छ ।		

३३. नेपाल ओरिएण्ड म्याग्नेसाइट प्रा.लि.

वर्गीकरण	:	धेरै खराब
----------	---	-----------

पुँजी	:	रु. ४५०० लाख (८३.३३ प्रतिशत सरकार र १६.६७ प्रतिशत निजीक्षेत्रको समेत गरी)
जगेडा कोष	:	छैन
संचित घाटा	:	रु. ३३७५८ लाख
ऋण	:	रु. १३७३२ लाख (सरकार तथा सरकारको जमानतबाट रु. ७९२६ लाख तथा अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाहरुबाट रु. ५३०७ लाख र अन्य स्रोतबाट रु. ४९९ लाख)
कुल कर्मचारी	:	कम्पनीमा हाल ६७ कर्मचारी कार्यरत रहेका छन्
कर्मचारी दायित्व	:	नछुट्याइएको
अन्य विशेष दायित्व	:	रु. २५३३ लाख मुद्दा परी तिर्न बाँकी देखिन्छ, जसको लागि कुनै कोष छुट्याइएको छैन ।

लेखापरीक्षणको स्थिति : आर्थिक वर्ष २०६२/६३ सम्म लेखापरीक्षण सम्पन्न ।

प्रस्तुत कम्पनीको कुनै संचालन आम्दानी छैन तर विविध स्रोतबाट प्राप्त रु. १ करोड २० लाख (आ.व. २०६१/६२) को रकम प्रशासकीय खर्च करिब रु. ४ करोड र ब्याज खर्च रु. ५.५ करोडभन्दा बढीलाई थाम्न नसक्ने भई प्रत्येक वर्ष रु. ८ करोडभन्दा बढी संचालन घाटा बेहोर्नु परेको स्थिति छ ।

३४. नेपाल खाद्य संस्थान

वर्गीकरण	:	धेरै खराब
पुँजी	:	रु. ९९०५ लाख
जगेडा कोष	:	रु. ५९ लाख
संचित घाटा	:	रु. ११७०६ लाख
मुनाफा	:	आ.व. २०६०/६१ मा रु. ३०२.७३ लाख घाटा तर २०६१/६२ मा रु. ४८४ लाख खुद नाफा र फेरि २०६२/६३ मा रु. ५८६ लाख खुद नोक्सान भएको छ ।
ऋण	:	रु. ३८३१ लाख (नेपाल सरकारबाट)
कुल कर्मचारी	:	कम्पनीमा हाल ५१३ कर्मचारी कार्यरत रहेका छन्
कर्मचारी दायित्व	:	रु.३२३५ लाख

संस्थानको नेटवर्थ ऋणात्मक रहेको छ जुन क्रम चालु आर्थिक वर्ष र पछिका वर्षहरुमा पनि कायमै हुने देखिन्छ । कम्पनीले बीचका कुनै कुनै वर्षमा देखाएको मुनाफा रकम सरकारबाट प्राप्त अनुदानकै कारण हो, जस्तो कि आ.व. २०६१/६२ मा सरकारबाट ढुवानी अनुदानवापत रु. २० करोडभन्दा बढी संस्थानलाई प्राप्त भएको थियो जुन वर्ष कम्पनीले करिब रु. ५ करोड मुनाफा देखाएको छ ।

३५. नेपाल वायुसेवा निगम

वर्गीकरण	:	धेरै खराब
पुँजी	:	रु. ३७९२ लाख
जगेडा कोष	:	छैन ।
संचित घाटा	:	रु. २३२०८ लाख
मुनाफा	:	आ.व. २०६०/६१ मा रु. २१८२.६८ लाख मुनाफा आर्जन गरेको कम्पनीले आ.व. २०६१/६२ मा रु. १४०८ लाख घाटामा गई आ.व. २०६२/६३ मा पुनः ११७ लाखको सीमान्त मुनाफा गरेको देखिन्छ ।
ऋण	:	दीर्घकालिन रु. ८३.९१ करोड तथा अल्पकालिन रु. ७५.२६ करोड

कुल कर्मचारी : कम्पनीमा हाल १४९९ कर्मचारी कार्यरत रहेका छन् ।
 कर्मचारी दायित्व : -
 लेखापरीक्षणको स्थिति : आर्थिक वर्ष २०५८/५९ सम्मको मात्र लेखापरीक्षण सम्पन्न ।
 कर्मचारी संख्या बढी, कमजोर लेखाप्रणाली, लेखापरीक्षणको अध्यावधिकताको कमी र नाफा नोक्सानको उतारचढावसँगै संचित घाटा बढ्दै जानुले कम्पनीको अवस्था धेरै खराब रहेको र लेखा प्रणाली विश्वसनीय नभएको समेत देखिन्छ ।

३६. नेपाल विद्युत प्राधिकरण

वर्गीकरण : धेरै खराब
 पुँजी : रु. २२६७५० लाख
 जगेडा कोष : रु. १०१८१६ लाख
 संचित घाटा : रु. ६०८६२ लाख
 मुनाफा : आ.व. २०६०/६१ मा रु. १४८६१ लाख, २०६१/६२ मा रु. १३१२८ लाख र २०६२/६३ मा रु. १२७८१ लाख) घाटामा गएको देखिन्छ ।
 ऋण : रु. ५०६४३२ लाख (जसमध्ये २.०५ अर्ब नेपाल सरकारबाट र ४८.५८ अर्ब अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाहरुबाट)
 कुल कर्मचारी : प्राधिकरणमा हाल ७८३३ कर्मचारीका अलावा ७०० अस्थायी र १००८ ज्यालादारी कर्मचारी समेत कार्यरत रहेका छन् ।
 कर्मचारी दायित्व : कर्मचारीसम्बन्धी दायित्व (उपदान आदि) को लागि आवश्यक व्यवस्था गरिएको ।
 लेखापरीक्षणको स्थिति : आर्थिक वर्ष २०६२/६३ सम्म लेखापरीक्षण सम्पन्न ।
 हाल आएर कारोवार र बिक्री मुनाफा अंश (२५ प्रतिशत) बढ्दै गएको भए तापनि कर्मचारीसम्बन्धी खर्च बढ्दै गएकोले खुद घाटामा उल्लेख्य सुधार हुन सकेको छैन । कर्मचारी सम्बन्धी खर्च सोभन्दा अगाडिको वर्षको तुलनामा पछिल्ला तीन वर्षमा क्रमशः ९, १६ र ११ प्रतिशतले वृद्धि भएको देखिन्छ । यद्यपि नेटवर्थ ऋणात्मक छैन तर निरन्तरको घाटा, अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाहरुबाट लिएको ठुलो परिमाणको ऋण, ज्यादै ठुलो परिमाणको कर्मचारी संख्या र त्यसले सिर्जना गर्ने ठुलो संभावित दायित्व आदिका कारण प्राधिकरणको स्थिति सोचनीय छ ।

३७. नेपाल औद्योगिक विकास निगम

वर्गीकरण : धेरै खराब
 पुँजी : रु. ४१५८ लाख ।
 जगेडा कोष : रु. १९३४ लाख
 संचित घाटा : रु. १०८३४ लाख
 मुनाफा : निगमले आ.व. ०५९/६०, ०६०/६१ र ०६१/६२ मा क्रमशः रु. १२०१ लाख, ६४१ लाख र रु. १३२ लाख मुनाफा आर्जन गरे तापनि आ.व. २०६२/६३ मा रु. २७३८ लाख घाटामा गएको छ ।
 कुल कर्मचारी : निगममा हाल ५७ कर्मचारीका अलावा १० कर्मचारी करारमा र दैनिक ज्यालादारीमा रहेका छन् ।
 कर्मचारी दायित्व : निगमको नियमअनुसार व्यवस्था गरी रिभलिभड फण्डमा जम्मा गरिएको ।
 लेखापरीक्षणको स्थिति : आ.व. २०५९/६० सम्मको लेखापरीक्षण सम्पन्न ।

निगमको ऋण र पेशकी रु. १.७० अर्ब मध्ये ६५ प्रतिशतलाई संभावित घाटाको रूपमा लिइएको छ । २०६३/३/३१ सम्म निगमको कुल दायित्व रु. १.७० अर्ब रहेको छ । निगमको यो दायित्वलाई नगद र बैंक ब्यालेन्स रु. २१ करोड, कुल लगानी रु. १५ करोड र स्थिर सम्पत्ति रु. ११ करोड (बुक भ्यालु) ले परिपुर्ति गर्नुपर्ने देखिन्छ । स्थिर सम्पत्तिको बजार मूल्यका अलावा लगानीमा नविल बैंकको ४९१६५८ कित्ता शेयर समावेश गरिएको छ, वर्तमान शेयर बजारमा त्यसको मूल्य रु. १.५९ अर्ब हुन आउने हुँदा दायित्व बेहोर्न सक्ने अनुमान गरिएको हो ।

निगमको लेखापरीक्षण र लेखाप्रणाली ज्यादै नाजुक अवस्थामा रहेको छ । आ.व. २०५९/६० भन्दा पछिको लेखा परीक्षण नै हुन नसकेको सन्दर्भमा त्यसपछिका २ वर्ष मुनाफामा रहेको भन्ने निगमको दावी पुष्ट्याई हुन पर्खनुपर्ने देखिन्छ । निगमले प्रशासनिक खर्चको लागि आ.व. २०६२/६३ मा रु. १८.६२ करोड छुट्याएको छ, जुन वर्तमान कर्मचारी संख्या र संचालनको अवस्था हेर्दा ज्यादै ठुलो देखिन्छ । निगमलाई अरु थप घाटा हुन जानबाट रोक्नका लागि तुरुन्त प्रभावकारी हस्तक्षेप हुनुपर्ने देखिन्छ ।